

# ІСТОРИЧНА КОНФЛІКТОЛОГІЯ

*Наталя Старченко*

Конфлікт у Володимирі 1566 р.: варіант мікроісторичного прочитання

*Ігор Тесленко*

Боротьба за Остріг: князь Острозький проти острозького старости

*Максим Яременко*

Міжконфесійні відносини в Україні та Білорусі у XVIII ст.  
(постановка проблеми)

*Володимир Маслійчук*

Розправа над військовополоненими-мусульманами у Валках 1812 р.: видимі та приховані механізми конфлікту початку XIX ст.





*Наталя Старченко*

## КОНФЛІКТ У ВОЛОДИМИРІ 1566 Р.: ВАРІАНТ МІКРОІСТОРИЧНОГО ПРОЧИТАННЯ\*

...причини в історії, як і в будь-якій сфері, не можна постулювати. Їх потрібно шукати.

*(Марк Блок)*

«Так у нас є відповідь!» — вигукнув я, страшенно задоволений. «Боже мій, Адсоне, до чого ж ти віриш у силогізми! Усе, що ми маємо, — це нове питання»

*(Умберто Еко)*

— А що з цього приводу скаже Історія?

— Історія, як завжди, збреше.

*(Бернард Шоу)*

### Декілька вступних зауваг або «Наші в місті»

Скарга володимирських міщан на свого вїйта 1566 р., адресована великому князеві Жигмунту Августу, могла так і залишитися як колоритний епізод з маргінесів моїх досліджень шляхетського соціуму Волині. Однак робота зі специфічним джерелом — судовими книгами — навчила мене кільком важливим речам, зокрема, не довіряти риторичі своїх героїв у ході судових суперечок, а також фіксувати все, через що «перечіпається» призвичаєна до певних реалій дослідницька увага, навіть якщо це «щось» видається малозначущим/незрозумілим у світлі твоїх сьгоднішніх інтересів. Вїйт Максим Лудович, чия активна діяльність по розбудові життєвого простору була засвідчена рясними записами у Володимирських городських книгах за 1566–1567 рр., по усуненню його з вїйтівського уряду дивовижним чином майже зникає на багато років з поля зору городського суду, з'явившись лише у кількох малозначущих епізодах, зокрема, як

свідок чи контрагент у приватноправних актах. Така незвична метаморфоза для соціально активної особи змусила мене уважніше придивитися до цього казусу і супровідних актів навколо нього, що дозволило віднайти кінчик білої нитки, якою, схоже, і була зшита справа опального вїйта. Тож я відкрила файл із жартівливою назвою «наші в місті», і упродовж тривалого часу згромаджувала інформацію про перебування шляхти у Володимирі, про силу/слабкість міської громади, про головних дійових осіб цієї історії, про конфігурації життєвих стратегій різних особистостей, родин, груп на шляху до влади тощо. Мої спостереження над цими та іншими проблемами і лягли в основу даної розвідки.

### Впровадження, або «Шукаючи гаківниці»...

Літо 1566 року видалося для Володимира, одного з трьох повітових центрів Волинського воєводства, неспокійним<sup>1</sup>. Місто

\* Автор щиро вдячний проф. Наталі Яковенко, Наталі Біолус та Юрієві Тесленку за ряд цінних зауважень та допомогу при підготовці цієї статті.

<sup>1</sup> Володимир був віднесений М. Богуцькою і Г. Самсоновичем до середніх міст Речі Посполитої з числом мешканців у межах двох тисяч. Розрахунки провадилися на підставі фіксації у Володимирі на 1593 р. 323 димів, кожен з яких міг налічувати від 6–8 до 12 осіб. Разом із великими містами середні становили приблизно 12 % від усієї кількості міст Речі Посполитої. Див.: Bogucka M., Samsonowicz H. Dzieje miast i mieszczanstwa w Polsce przedrozbiorowej. — Wrocław; Warszawa; Kraków, 1986. — S. 375.

лихоманило. Претензії міщан до діничного вйта Максима Лудовича, що визрівали, схоже, упродовж довгого часу, вилилися, врешті, у скаргу міщан до короля, занесену до гродської книги під датою 15 червня<sup>2</sup>. У підсумку, багатоактове, розтягнуте у часі з'ясування взаємин закінчилося у 1567 р. заміною Лудовича на вйтівському уряді Михайлом Дубницьким. Цей епізод, не вирізняючись особливою оригінальністю поміж описаних в історіографії, на перший погляд є показовим свідченням чужорідності інституту вйтівства щодо самоврядчих міських громад, оскільки вйт (за винятком міст, яким вдалося отримати право на його призначення) на свій розсуд очолював і контролював міське самоврядування з руки і в інтересах верховного володаря (у королівських містах, яким і був Володимир), а назагал — у своїх власних<sup>3</sup>.

Що ж інкримінувалося Лудовичу?

Частина претензій стосувалася недотримання вйтом приписів магдебургського права щодо організації міського життя: неприязність вйта і відсутність лентвйта, неприязність членів міської ради і незмінність їх упродовж певного часу (від 5 до 10 рр. всупереч вимогам щорічної ротації), відсутність цехових устав, порушення суддівських процедур (*«мещань по корчмах седечи сам один судит, а статут учит, ижъ войт мает судити на местиу звыкломъ ведъ же не сам, але с трема особами з рады местское»*). До цього додалося звинувачення вйта у хабарництві — судить не по справедливості, а *«за подарками»*, так один з міщан дім свій *«на вал помъкнул и вал копал, а дал деи войтови от того пол-золотого подарку»*, інший *«лазню з сенми и кгозню ковалскую зъ глины у валу збудовал и валу до половицы надкопал»*, давши за те вйтові шість золотих.

Інша частина претензій стосувалася недбалості вйта щодо організації порядку у Володимирі, зокрема, відсутності сторожі, що призводило до частих пожеж, і перебування у місті осіб з репутацією «людей

підозрілих», гравців, п'яниць, «людей лозних», тобто «вільних», не пов'язаних з ustalеним соціумом зв'язками служби, підпорядкування<sup>4</sup>:

*«сторожи в месте для огню и ишихъ припадков местъскихъ, николи не бывает и тепер нетъ, так же тежъ для часу пригоды от огню яки ведра и воду в месте кождый господарь в дому своемъ мети повинен, того деи порядку войт у месте и до сих часовъ не чинил. А за тым деи не порядком место часто квалтовне выгоривает, над то деи люди лозные, костыри, пъяницы и иные збитечные в месте без службы мешкают»*.

Серед іншого фігурували фінансові порушення вйта та майнові претензії до нього: відсутність звітності вйта перед міщанами у фінансових операціях (*«с поборовъ, коли што бралъ з места, личбы николи не чинил»*), як наслідок — залишилася невідомою доля сребщизни за 1565 рік; пропали чотири гаківниці з тридцяти однієї, що належали місту.

Вйт звинувачувався також у протегуванні шляхті у придбанні маєтності в місті і захисті її інтересів, зокрема, за ініціативою вйта був знесений дім міщанина і той міський ґрунт відданий Ждану Коіленському, чи, скажімо, Лудович *«позволил»* уряднику шляхтича Миколи Лисаковського міщан *«в дуброве грабити и забирати»* тощо.

І, врешті, вйт припускався насильницьких дій у стосунку до міщан — бив, грабував, до вежі садив, окрім того міщанку Огап'ю *«поколкокрот в дом свой беручи, квалтовал»*, що засвідчив її сусід: *«войт непоодин раз до дому Лукова хоживалъ з року прошлого шестдесят пятого»*.

Своєю чергою, Максим Лудович, зібравши з вірних міщан групу підтримки, спробував зняти з себе частину «найтяжчих» — майнових — обвинувачень. Так, 6 серпня до гродських книг було внесене зізнання міщан у присутності бурмистра Конаховича і райців перед вйтом, в якому вони засвідчили непричетність Лудовича до збору міських податків: *«ты тых платов*

<sup>2</sup> Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі — ЦДІАК України). — Ф. 28, оп. 1, спр. 1. — Арк. 95–97 зв.

<sup>3</sup> Див.: Bardach J. Ustrój miast na prawie magdeburskim w Wielkim Księstwie Litewskim do połowy XVII wieku // O dawnej i niedawnej Litwie. — Poznań, 1988. — S. 103–106.

<sup>4</sup> Про людей «злої слави» див.: Яковенко Н. М. «Чоловік добрий» і «чоловік злий»: з історії ментальних установок в Україні-Русі кінця XVI — середини XVII ст. // Mediaevalia ucrainica: ментальність та історія ідей. — К., 1992. — Т. I. — С. 47–91.

местских до рук своих не брал а тыми грошми не шафовал, бо деи воит до платовь местских ничего не мает (тут і далі підкреслення мої — Н. С.), але деи мы вси сполечне, зволвишися, тые платы арендовали были на пят лет жидом володимерским [...], а на рок теперешний шестдесят шостый арендовали есмо Степану Заваде». Бурмистр, своєю чергою, підтвердив отримання від вйта суми якихось міських податків: «созналь, иж деи я, будучи в тот час на поборе его кролевское милости, за росказанем пана Загоровского от пана вйта взял пенязей з места выбранных»<sup>5</sup>. Отже, зі звинувачень вйта у зловживаннях матеріального характеру залишилась лише справа про зникнення чотирьох міських гаківниць, які Лудович, згідно зі скаргою, «давал Борзобогатым до замочку владычного на помоч се противь дворенину господарьскому Петру Шуту, который владыку володимерьского отца Феодосия у владычество володимерское увязывал, тые деи вси чотыри гаковницы згинули и не ведати, где ся подели»<sup>6</sup>. Натомість свідчення хорівського пушкаря, на зберіганні якого знаходилися гаківниці, внесені до гродських книг 8 серпня, вказують на наявність у нього всього комплекту, окрім однієї, яку «мещане вси сами пришедши побрали» разом з бурмистром, коли Феодосія на єпископію садили<sup>7</sup>. Яких же подій, пов'язаних з іменами Феодосія і Борзобогатих, що, схоже, розвели міщан і вйта по різні ворогуючі сторони, побіжно торкаються ці свідчення?

Коротко зупинимосся на загалом хрестоматійному епізоді з життя Православної Церкви другої половини XVI ст. По смерті у 1565 р. єпископа Йосипа Володимирське і Берестейське владичтво перейшло до рук Івана Яцковича Борзобогатого Красенського, який отримав від короля, «верховного

подавці духовних хлібів», пожиттєвий привілей на єпископію на прохання того ж таки владики Йосипа і «на причину» (тобто, за протекцією) віленського воєводи Миколи Радзивила, датований 20.08.1562 р.<sup>8</sup>. З моменту отримання привілею до рук майбутнього владики, схоже, перейшла і опіка над маєтністю єпископії, про що свідчить виклопотаний Борзобогатим привілей на ярмарки «в местечку его церковномъ владычества володимерского» Квасові 1563 р.<sup>9</sup>. Цей акт, проте, не конче засвідчує фактичне перебування єпископської нерухомості у власності майбутнього владики. Однак маємо скаргу Петра Тимофійовича Киселя про неповернення йому Борзобогатим 100 кіп, в яких до 1565 р. був заставлений Киселю Борзобогатим єпископський маєток П'ятикорови, відібраний владикою Феодосієм<sup>10</sup>. Факт розпорядження номінантом Борзобогатим нерухомістю єпископії («маючи въ опецы своее владычество володимерское») підтверджує оволодіння ним на певних умовах Володимирським владичтвом ще до смерті єпископа Йосипа. Таким же свідченням виступає і королівський лист до осіб, що мають підданих у Володимирі, серед яких фіксується і «намененыи» владики Борзобогатий Красенський, з приводу необхідності їхньої участі у сплаті податку, призначеного на все місто Володимир. У випадку ж Борзобогатого йшлося про підданих єпископії<sup>11</sup>. Пізніше Володимирське і Берестейське владичтво було надане і холмському єпископу Феодосію Лазовському. Кульмінацією війни місцевого значення за Володимирську і Берестейську єпископію між двома номінантами стало збройне захоплення Феодосієм за участю великої кількості міщан і приятелів владичного замочка 12.09.1565 р., який до того вже перебував у руках сина Івана Борзобогатого — Василя<sup>12</sup>. Справа розглядалася у при-

<sup>5</sup> ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 1. — Арк. 121 зв.

<sup>6</sup> Там само. — Арк. 95 зв.

<sup>7</sup> Там само. — Арк. 125 зв.

<sup>8</sup> Метрыка Вялікага княства Літоўскага: Кніга 44: Кніга записаў 44 (1559–1566) / Падрыхт. А. І. Груша. — Мінск, 2001. — С. 79.

<sup>9</sup> Російський державний архів древніх актів (далі — РГАДА). — Ф. 389, спр. 45. — Арк. 33 зв.–34 зв. (тут і далі за мікрофотокопіями: ЦДІАК України: КМФ–36).

<sup>10</sup> Там само. — Спр. 47. — Арк. 91 зв.–93.

<sup>11</sup> Там само. — Спр. 45. — Арк. 32 зв.–33, 23.08.1563 р.

<sup>12</sup> «...люду пешого мноство, о полтрети тисечи, кь штурму подь замочокъ приступивши, зь гаковъницъ, зь ручницъ, владыка холмский казал стреляти, а оныхъ о колжодесять зь гаковъницами по домохъ мещан владычныхъ засадивши, у замочокъ стреляти и, подь стену подославши зь огнемъ, запалити быль росказаль, што презъ целый день безъперестани чинили, такъ же жаденъ зь замочку выйти, а ни ся въ замочку остояти не могъ, ажъ всі, боронячи здорова, на коленахъ по кутехъ седили, а иные въ церкви мурованой здорове

сутності великого князя, і в результаті замирення владицтво залишилося у Феодосія, натомість до Борзобогатого невдовзі (у 1567 р.) відійшла Луцька і Острозька єпископія.

Незбіжність свідчень щодо гаківниць і факт розведення героїв по різні сторони барикад у передуючому подіям 1566 р. конфлікті, а також за давнини образ і відсутність безпосередньої причини виступу міщан, наштотують на думку про зрежисований характер конфлікту і існування інших дійових осіб, що воліли залишатися до часу за лаштунками. Тож виникає питання, чи не був конфлікт війта з міщанами у Володимирі відголоском цієї справи? До того ж і наступника Лудовичу на війтівський уряд довго шукати не довелося — ним виявився майбутній чоловік онуки новоспеченого владика Феодосія — Михайло Дубницький, який, за привілеєм великого князя («з ласки своее господарское и за службы пана Михаила Дубницкого и за прозбами и чолом битемь мещан володимирских»), мав викупити уряд за 1000 кіп литовських грошей у свого попередника<sup>13</sup>, що він згодом і зробив на позичені у дружини гроші<sup>14</sup>. Втім, передача війтівства була пов'язана ще з кількома драматичними епізодами. Через рік після літніх подій 1566 р., 21 червня 1567 р., до гродського суду була занесена Дубницьким скарга на Лудовича, який намагався уникнути акту передачі грошей, переховуючись по домівках родичів і знайомих<sup>15</sup>. Наступного дня у присутності різних сторін —

королівського дворянина Павла Оранського, висланого для полагодження цієї справи, кількох шляхтичів, зокрема, і володимирського городничого Василя Загорівського, возного і міського уряду — Дубницький все ж був ув'язаний у війтівство. З мотивації цього акту довідуємося про існування ще однієї зацікавленої особи у зміні війта — самого короля, який претендував на отримання бодай частини викупної суми на тій підставі, що Лудович упродовж свого урядування не ніс військової повинності<sup>16</sup>.

Певна невизначеність ситуації з війтівством провокувала конфлікти між колишнім війтом, який, між тим, формально не здав своїх повноважень, і новим, чий вступ у володіння урядом міг бути на цій підставі оскаржений, з приводу отримання війтівських «добр». Тож зустрічаємо скаргу Дубницького на дружину Лудовича Настасю Підгороденську, яка за допомогою своїх приятелів Петра Борзобогатого Красенського і Лесоти не допустила його до вибирання війтівського збору з різників, а також до входження у володіння іншим війтівським майном<sup>17</sup>. Втім, у пані Підгороденської було своє бачення інциденту, викладене у синхронній скарзі, що свідчить про «негречність» поведіння Дубницького<sup>18</sup>. Таким був прикінцевий епізод переходу володимирського війтівства з рук у руки<sup>19</sup>.

Конфлікт володимирських міщан з війтом звернув на себе увагу І. М. Каманіна,

ховали...» (Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов. — К., 1859. — Ч. 1. — Т. 1: Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-Западной России (далее — АЮЗР). — С. 10–11).

<sup>13</sup> РГАДА. — Ф. 389, спр. 51. — Арк. 35–37 зв.

<sup>14</sup> ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 2. — 114 зв. — 115; Волинські грамоти XVI ст. — К., 1995. — С. 81–82.

<sup>15</sup> Зізнання возного: «...я возный [...] до Пузова ездил напомнимаючи деи его (Лудовича — Н. С.), абы ку браню пенязей от пана Михаила ехал, то пак деи кгда я, возный, там же до Пузова до двора пана Тимоша Пузовского приехал доведавишия о нем, же деи в том дворе был, нижли деи он, обачивши мене, возного, до двора и в дом уходячи, други ми дверми с того дому выскочил и у дворе у станин замкнулься, зникаючи деи передо мною» (ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 2. — Арк. 108 зв.).

<sup>16</sup> «...воины з оного воитовства не служил и часть немалая того воитовства через продков его [короля] утрачена», в той час як «его королевская милост до каждого воитовства яко вряду судового, который з рамени его королевское милости везде ся становить право свое королевское мети рачить, так же и около того воитовства володимирского право свое господарское во всемь при воли своеи господарское зоставити и заховати рачиль» (ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 2. — Арк. 109–109 зв.).

<sup>17</sup> «...приехал тут до Володимера, выбирати от резников плечок, што деи на него, воита, приходят — третее плечко, а на замок две плечки», а вона «тых плечок от резников выбирати мне мощно заборонила и всех деи пожитков воитовских уживати мне не допустила и мощно деи квалтом яко подданные воитовские, поле и сеножати и иные доходы воитовские в мене поотнимала» (ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 2. — Арк. 111).

<sup>18</sup> «А на тот час пан Михаило Дубницкий пришол з служебниками своими, мовивши с панею воитовою, забороняючи ей брати плечок, приступивши к ней,, торгнул через лавки в нас з рук дробячих две плечки. Сам пан Михаило, а служебник его на имя Маноило ві сестрі пана воитовы, а панны Олены, з левое руки вырвал плечка и рвучи пхнул ее к стене левою рукою» (Там само. — С. 111 зв.–112).

<sup>19</sup> На жаль, міські судові книги не збереглися, тож у руках історика є лише вкрай уривковий свідчення конфліктного характеру, що відклалася в актових книгах старостинської юрисдикції.

який опублікував два документи з-поміж інших у 1885 р.<sup>20</sup>. На фактові зловживань Лудовича і його наступника наголошував і сучасний дослідник А. Заяць у своїй статті, присвяченій інституту вйтівства, вказуючи на конфлікти у Володимирі як на приклад загалом традиційного протистояння вйтів і міщан<sup>21</sup>. Саме тиск з боку міщан дослідник схильний розглядати як основну рушійну силу у зміні Лудовича Дубницьким на вйтівському уряді. Багато цікавих спостережень над функціонуванням магдебурзького права на Волині було зроблено у роботі В. Б. Антоновича<sup>22</sup>. Ширше на конфліктності співжиття призначених з руки короля урядовців (старости, вйта), що зосереджували у своїх руках владні повноваження у місті, і самоврядчих громад, зокрема, і на Волині, йшлося у фундаментальному, нині класичному, дослідженні функціонування магдебурзького права М. Владимирського-Буданова<sup>23</sup>. Перелік робіт, що стосувалися проблем соціального простору волинських міст, назагал цими роботами і обмежується<sup>24</sup>. Така ситуація навряд чи надасться до порівняння з польською історіографією, яка з 50-х рр. демонструє активне зацікавлення фактами соціального напруження в містах. На сьогодні, окрім спеціальних розділів у ширших тематично монографіях і масиву статей, постав ряд монографічних досліджень з окремих кон-

фліктних періодів чи окремо взятих конфліктів у коронних містах, зокрема, історії Любліна в контексті цієї проблеми присвячено дві монографії<sup>25</sup>.

Тож дана розвідка є спробою мікроісторичного аналізу конфлікту у Володимирі 1566 р., намаганням виявити зацікавлені сторони, розвести звичну конфліктну риторичку і соціальні практики учасників, визначитися з унікальним і типовим міським простором, врешті, позбавити цей сюжет оціночної компоненти, що закріпилася за учасниками конфлікту<sup>26</sup>.

### «Солодкі пряники» вйтівства

Насамперед коротко охарактеризуємо причину притягальної сили вйтівського уряду для представників шляхетської спільноти.

Генерально забезпечення вйтів не нормувалося правовими актами і залежало від традиції, хоч і мало багато спільних рис на теренах Речі Посполитої<sup>27</sup>. Привілей на володимирське вйтівство, наданий Михайлу Дубницькому 8.09.1566 р.<sup>28</sup>, містить перелік таких майнових статків: вйтівський ґрунт на передмісті Запятничі з людьми, що мають платити вйту чинш; став на тому ж передмісті з млином (який, схоже, на той момент 1566 р. не діяв: «*на которомъ и млын бывальъ*»); міська лазня, на прибуток з якої вйт мав монопольне право («*а иных*

20 Каманин И. М. Из истории городского самоуправления по магдебургскому праву: из материалов Киевского центрального архива // Университетские известия. — 1885. — № 2. — С. 52–64.

21 Заяць А. Інститут вйтівства в містах Волині XVI — першої половини XVII ст. // Центральна і Східна Європа в XV–XVIII століттях: питання соціально-економічної та політичної історії. До 100-річчя від дня народження Професора Дмитра Похитевича. — Львів, 1998. — С. 106–112.

22 Антонович В. Б. Исследования о городах Юго-Западной России по актам 1432–1798 гг. // АЮЗР. — К., 1869. — Ч. V. — Т. I: Акты о городах. Предисловие.

23 Владимирский-Буданов М. Ф. Немецкое право в Польше и Литве // Журнал министерства народного просвещения. — СПб., 1868. — № 9. — С. 780–792; № 12. — С. 774–786.

24 Проблематика ж характеру вйтівського уряду, його функціонування у системі владних структур міського простору, забезпечення вйта тощо на теренах Корони і Великого князівства Литовського має значну бібліографію, щоправда, переважно польську. Див., зокрема: Антонович В. Киевские войты Ходьки // Моя словідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори. — К., 1995. — С. 160–185; Білоус Н. Київські вйти XVI — першої половини XVII ст. // Київська старовина. — К., 2002. — № 3. — С. 32–51; Дружчыц В. Войты і їх ўлада у беларускіх гаспадарскіх местах з майдэборскім правом // Запіскі аддзелу гуманітарніх навук. — Менск, 1928. — Кн. 3. — Т. 2. — С. 241–298; Bardach J. Ustrój miast...; Myśliński K. Wójt dziedziczny i rada miejska w Lublinie 1317–1504. — Lublin, 1962.; Romanowska M. Uposażenie wójtów dziedzicznych miast Małopolski w XIV–XV w. // Czasopismo Prawno-Historyczne. — T. LIII. — 2001. — Zeszyt 1. — S. 71–91; Sochaniewicz S. Wójtostwa i sołtystwa pod względem prawnym i ekonomicznym w ziemi lwowskiej. — Lwów, 1921; Szacherska S. M. Wójtowie dziedziczy starze Warszawy w XV i XVI wieku // Spoleczeństwo Polski średniowiecznej. — Warszawa, 1981. — T. 1. — S. 291–345.

25 Myśliński K. Wójt dziedziczny... — Szczygiel R. Konflikty społeczne w Lublinie w pierwszej połowie XVI wieku. — Lublin, 1977; в останній, зокрема, див. бібліографічний нарис по тематиці соціальних конфліктів у містах.

26 Бажання саме *оповісти* історію конфлікту 1566 р., ввівши у текст інтригу, яка надавала мені дослідницького азарту в ході усіх етапів дослідження, спровокувало і саме *таку* форму розвідки. Окрім права на авторські інтенції, певним виправданням мені служать мікроісторичні техніки, що передбачають також експеримент автора з формою оповіді.

27 Див. зокрема: Romanowska M. Uposażenie wójtów...; Sochaniewicz S. Wójtostwa i sołtystwa... — S. 329–353.

28 РГАДА. — Ф. 389, спр. 51. — Арк. 35–37 зв.

тамъ у Володимери лазен таковыхъ не мети»); до нерухомості додавався куплений батьком Максима Лудовича дім на ринку, а також фільварок на Запятничах з осілими людьми, які Максим добровільно передав Дубницькому («ему тотъ Максимъ ку тому жъ воитовству добровольно (тут і далі виділене мною — Н. С.) пустил»). Війтівських підданих у Володимирі за шосовим реєстром на 1570 р. фіксується одинадцять осіб<sup>29</sup>. За інвентарем війтівства 1635 р. кожен підданий (15 осіб) платив війту по п'ять золотих польських чиншу<sup>30</sup> (див. додаток). Війту також належали на ринку дві вільні від податку ятки. Частина прибутків отримувалася війтом від міщан на праві міського зверхника: щорічно з кожного шевця на війта припадало по п'ять грошів, з пекарів — по три, з яток — по чотири гроші; з різників на замок припадало з кожної тушки по два «плеча», а на війта одне «плече, такъ воловое, яловичово, яко и баранье, козее и иного быдлати». За реєстром побору 1578 р. у Володимирі фіксується 36 шевців; пекарів і пекарок — 36 осіб і 16 убогих; різників — 12 осіб і 3 — убогих<sup>31</sup>. Тобто річний війтівський прибуток від податків ремісників міг становити близько десяти кіп. Окрім того, на війта припадали: «А зъ удовы, коли замужъ идетъ з места, десеть грошей, а девка коли идетъ замужъ з места чотыри гроши, а в кого в месте застанутъ лицемъ коня або вола — грошь, а с поземного и гонного такъ же грошь, а поклону, коли чоловекъ з места идетъ, чотыри гроши, а коли мещанинъ поиметь жону в месте — грошь одинъ». Війт отримував платню і за провадження судочинства над міщанами<sup>32</sup>. Окрім того, Дубницький отримав звільнення від сплати будь-яких податків і повинностей, зокрема, військової.

Попри те, що отримувані війтом прибутки, на перший погляд, не вражають величиною, дослідники зауважили значну вартість війтівства у Речі Посполитій, яка для Володимира становила, як уже зазначалося, 1000 кіп грошів литовських<sup>33</sup>. Цілком імовірно, що поза окресленими привілеєм прибутками, війтові вдавалося отримувати й інші дивіденди зі свого становища<sup>34</sup>. Немало важив у шляхетській спільноті і набутий таким чином соціальний капітал, оскільки тримання будь-якого уряду вивищувало особу понад іншими.

Що ж до функцій війта, то спробуємо їх бодай коротко охарактеризувати у контексті його позиції у місті, аналізуючи матеріал, пов'язаний з урядуванням Михайла Дубницького (оскільки привілею його попередника, на жаль, знайти не вдалося).

Війт у королівському місті, яким був Володимир, виступав щодо міської громади репрезентантом влади монарха, незалежним від міщан і інших місцевих владних органів. Він підлягав виключно юрисдикції короля, хоч найдавніші коронні привілеї на магдебурзьке право містили згадки про можливість судочинства над війтом з боку старости<sup>35</sup>, а також існували непоодинокі випадки поєднання війтівства зі староствами<sup>36</sup>. У випадку ж володимирського війта маємо справу з повним вилученням війтівства з-під юрисдикції місцевих органів судочинства: «...его самого и потомков его, которые воитами будутъ..., от всякого права и суду земьского и кгородского и оного всякого вызвольемъ и волными чинимъ. Але гдебы кому з ураду своего воитовского што вчиниль, тогда ниперед кого оного, одно передъ нас гдра позыванъ и через насъ сужоньбыит маеть».

<sup>29</sup> Archiwum Główne Akt Dawnych (далі — AGAD). — Archiwum Skarbu Koronnego, dz. 1, nr. 31, k. 199.

<sup>30</sup> Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Krakowie. — Archiwum Sanguszków ze Sławuty, nr. 103.

<sup>31</sup> AGAD. — Archiwum Skarbu Koronnego, dz. 1, nr. 31, k. 411 v. — 412 v.

<sup>32</sup> Визначити розмір прибутків війта з судочинства неможливо, однак фіксується справа про передачу мигітвським війтом 1590 р. міщанській громаді своїх війтівських прибутків від зборів за судочинство та ін., за що громада зобов'язалася виплачувати йому щорічно 130 кіп грошів литовських, у 1636 р. ця сума була визначена у 2000 золотих. Див.: Дружчыц В. Войты і їх улада... — С. 250–251.

<sup>33</sup> Бардах, вказуючи на значні війтівські прибутки, саме ними пояснює купівлю луцького війтівства королевою Боною, а також війтівства в Бельську віленським воєводою Миколаєм Радзівіллом. Див.: Bardach J. Ustrzyk miast... — S. 99.

<sup>34</sup> Звернімо увагу на суму відшкодування у 400 золотих польських, яку виставив Дубницький у скарзі на міщан, що у конфліктній ситуації перебрали на себе війтівські функції — контроль за міською торгівлею та судочинство (Ф. 28, оп. 1, спр. 21. — Арк. 509 зв.).

<sup>35</sup> Sochaniewicz S. Wójtostwa i sołtystwa... — S. 235.

<sup>36</sup> Владимирский-Буданов М. Ф. Немецкое право... — С. 783.



Лентвійт, чи заступник вїта у судових справах, у відсутності якого звинувачувався Лудович, за привілеєм Дубницькому мав призначатися при переході вїтівського уряду до рук жінки чи неповнолітнього, або ж у випадку «неслушного» урядування вїта за ініціативою міщан: *«за напoминаньeмь oныхъ мещанъ будeть повиньна и повинeнь кождыи такии лeнтвоита присягoлo ку сужeнью на мeстьцe сoвe засадитъ и устанoвити члвкa дoбpoгo и гoднoгo, a нижли пoчнeть судити пoдлуг пpaвa, пeръвeи пpисeгy вчинити будeть повинeн»*. Лентвійт же підлягав виключно вїтівській юрисдикції.

Своєю чергою, в окремих конфліктних випадках вїтові було вигідно, пославшись на певні правові кодекси, які лежали в основі міського судочинства, віддатися під присуд лентвійта без залучення високої інстанції. Так, у справі про відібрання ґрунту у міщанки, Дубницький показав на підтвердження того, що його має судити лентвійт, *«пpaвo пoспoлитoe нeмaлo apтыкулoв в книгax Спeкyлo Сaксoнoм и в дpyгих книгax пpaвa мaйдeбyрcкoгo Юpeмyницци пaлe»*<sup>37</sup>.

Генерально обов'язки вїта полягали в контролі за порядком, що мав сприяти примноженню королівських прибутків. У самому формулюванні привілею йшлося про досить абстрактне коло вїтівських обов'язків, які регулювалися переважно звичаєм, так, вїт мав *«вce, штo бы на eгo вpaд вoитoвcкии вoдлe тoгo пpaвa [мaйдeмъбopcкoгo] и пoспoлитoгo звычaю a зaxoвaнья иныхъ вoитoвъ нaлeжaлo чинити, cпpaвoвaти и paдити, и штo бы былo ку paзмнoжeнью пoжитькoв oнoгo мeстa oбъмышлeвaти»*.

Часто на вїтові лежав збір прибутків з міста, однак ця функція могла належати органів міського самоврядування, яким була міська рада, що і було зауважено під час конфлікту з Лудовичем, а також під час обрання нової ради за врядування Дубницького, де *«oдъ старыхъ paдeць личбa мeстy повиньна была учинeнa, зъвлaцa зъ шoсoвe»*<sup>38</sup>. Вїт же у цьому випадку виконував контролюючі функції.

До функцій вїта належав також контроль за міською торгівлею, про що свідчить справа конфліктного характеру з приводу узурпації міщанською верхівкою *«влaди вїтївськoї старoжитнoї»: «пoстeрeгaють тoргoвe, штo влaсть нe вpядoви мeстcкoмy нaлeжит, бopoнят, и кpaмницы кyпeцкиe зa тo пeчaтaють»*<sup>39</sup>.

До традиційних функцій вїта належав також контроль за обранням міської ради, яка формувалася у різних містах за різними принципами: частина номінантів могла призначатися старостою, частина обиралася вїтом<sup>40</sup>, а також при постанові ради міг превалювати принцип виборності радців міщанами. За підтверджувальним привілеєм Володимиру на магдебурзьке право 1570 р. передбачалося щорічне обрання, у випадку потреби (*«na nowe liatho, gdi thego pothrzebe rozumiecz beda»*), радців і лавників спільно вїтом і міщанами<sup>41</sup>. Вїт при цьому був *«старшии тoгo актy eлeкцьцe paдeцькoе»* та ініціював скликання міщан<sup>42</sup>. Вїт також контролював обрання цехмістрів і встановлення цехових устав<sup>43</sup>.

<sup>37</sup> Там само. — Спр. 16. — Арк. 327. Питання — який правовий кодекс лежав при цьому в основі судочинства міської громади Володимира — залишається відкритим, оскільки фіксується факт листа кв. Костянтина Острозького, даний на прохання міщан до підстарости, за яким староста наказував судити міщан у відповідності з «правом і статутом торунським» (ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 17. — Арк. 677). У привілеях міщанам Володимира на магдебурзьке право вказувалося, що воно надавалося за зразком таких міст як Люблін, Сандомир, Грубешов (АЮЗР. — К., 1869. — Ч. V. — Т. I: Акты о городах. — С. 29; РГАДА. — Ф. 389, спр. 192. — Арк. 36–42). Антонович взагалі висловив сумнів у тому, що правові кодекси, на які зрідка посилаються міські суди, насправді використовувалися ними у судовій практиці (Антонович В. Б. Исследование о городах... — С. 59–61).

<sup>38</sup> Там само. — Спр. 21. — Арк. 34 зв., 1588.

<sup>39</sup> Там само. — Арк. 509–509 зв. Фіксується і самостійна оренда радою міської постригальні, так, коли до Володимира прибув постригач його королівської милості, з'ясувалося, що арендар уже є з руки радців (Спр. 15. — Арк. 31–31 зв.).

<sup>40</sup> Див., зокрема, про формування ради у Любліні: Myśliński K. Wójt dziedyczny... — S. 57.

<sup>41</sup> РГАДА. — Ф. 389, спр. 192. — Арк. 38а.

<sup>42</sup> ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 21. — Арк. 36. Рада складалася з чотирьох радців: *«...были в гpомадe вси чoтыpи paдцы»* (Там само. — Спр. 1. — Арк. 121 зв.), хоч із часом ця кількість могла збільшуватися. Ймовірно, що за прикладом інших міст, з-поміж них вибиралися по чергово бурмістри, див. зокрема: Білоус Н. Київський магістрат XVI — першої половини XVII ст.: організація та структура влади // Соціум. Альманах соціальної історії. — Вип. 2. — К., 2003. — С. 23–39.

<sup>43</sup> ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 21. — Арк. 509.

Важливою функцією вїта було забезпечення судочинства над міською громадою, що фіксувалося у вїтївському привїлеї: *«Моць даемъ в ономъ мѣсте судити подлуг права маидемъборского»*. За текстами привїлеїв Володимиру на магдебурзьке право, а також за матеріалами, що потрапили до гродських книг, не вдалося зафіксувати розмежування судових повноважень між радцями і лавниками на чолі з вїтом, як це фіксується в інших містах, де юрисдикції радців підлягали переважно справи майнового характеру, лавничому ж суду, очолюваному вїтом — кримінальні. Схоже, що склад міського суду у Володимирі мав варіативний характер, однак з обов'язковою присутністю вїта. Зазвичай процес судочинства відбувався за участю лентвїта, а також лавників, яких вїт особисто обирав з-поміж міщан<sup>44</sup>. Можливо, присутні були і радці. Незважаючи на те, що обрання вїтом лентвїта і лавників мусило бути підтвержене з боку ради і міщан, про що трохи згодом, все ж вїт мав достатні владні повноваження у місті для призначення на ці уряди зручних для себе людей.

Тож навіть за такого побіжного аналізу спостерігається тотальна заангажованість вїта у формування органів міського самоврядування та в усі міські справи, що регулювалося переважно звичасм.

Однак повернімося до конфлікту 1566 р.

#### Додаткові свідчення, головні контрагенти конфлікту та їхні середовища

Насамперед придивімося до привїлею Михайла Дубницького на вїтївство і з'ясуємо, з яких умов воно було надане. Початково у привїлеї іде мова про *«неслушное держанье того воитовства»* Максимом Лудовичем, яке полягало у виконанні ним суддівських повноважень без принесення присяги, втратах вїтївського майна, а також заподіянні шкоди королівській скарбниці внаслідок затримки з вини вїта передачі грошових зборів. Далі

йшлося про скарги міщан, які просили надати їм *«позжиточнейшого»* вїта в особі дяка канцелярії Михайла Дубницького. За дяка просив і підканцлер Остафій Волович, *«прекладаючи намъ его цнотливые а статечные послуги и учтивие поступки, которые он з молодости летъ а праве з детинства своего, будучи при канцлярии ниши зъ себе верне показывалъ»*. І, врешті, дізнаємося, що передача вїтївства відбулася за згодою і чолобиттям самого Максима Лудовича, який відмовився від судового розгляду справи: *«Якожь и тотъ Максимъ Ивановичъ, не вдаючися з нами в жадное право, и не допускаючи того до розсудьку, пришедъши передъ нас, бил намъ чоломъ, абыхмо ему згола на томъ, на што мети право с продковъ своихъ меноваль и его вживалъ, шкодовати не допустили, але мещанамъ володимирскимъ, або кому воля ниша была, ему суму тисечу копъ грошей литовськихъ дати и отложити розказали и дозволили»*. Про ступінь «добровільності» акту передачі вїтївства Лудовичем свідчить попередня інформація, за якою цей перехід зайняв близько року.

Вїтївство Дубницькому надавалося *«вечне и на веки непорушное»*, без права викупу його, *«а ни жаднымъ обычаемъ рушати»* для короля чи його наступників<sup>45</sup>. Можемо припустити існування подібних умов тримання вїтївства і предками Лудовича, зважаючи на дідичний характер уряду, а також подобу згоди Максима на акт передачі вїтївства Дубницькому. Тож схоже, що невдоволення міщан чи їхня підтримка котрогось із кандидатів хїба що творили необхідне тло, на якому увиразнювалися «чесноти» можливого претендента. Цікавим є також королівський лист, датований 20 серпня 1567 р., яким Лудовича звільнено було від сплати грошей за невиконання ним вїтївської повинності упродовж свого урядування<sup>46</sup>. Окрім відомого нам звинувачення вїта у кривдах міщан, про яке згадано принагідно, в кінці «списку гріхів», інші висунуті до Лудовича претензії пов'язані зі зловживаннями майнового характеру: *«...о*

<sup>44</sup> Кількість їх фіксується на рівні 4–5 осіб (Там само. — Спр. 14. — Арк. 473–473 зв., 4 особи; Спр. 15. — Арк. 37–37 зв., 5 осіб).

<sup>45</sup> Зауважимо, що у дозволі від короля спадкоємцю Дубницького — Абрамові Дубницькому передати вїтївство іншій особі за ті ж 1000 кп з особливою увагою наголошується на дідичному характері вїтївства: *«...перестерегаю, иж тое нашо господарское позволене с того уступене або продажу утырженья праву дедичному того воитовства шкодити звычай права посполитого коронного ничого не будет, а то для того, иж воитовства въ коронномъ праве сут скупные, але воитовства вольнские сут дедичные и вечные, а не скупные»* (РГАДА. — Ф. 389, оп. 1, спр. 202. — Арк. 15 зв.–16).

<sup>46</sup> РГАДА. — Ф. 389, спр. 50. — Арк. 130–130 зв.

неслушенъе воины з оного воитовства, о роскопане валов и перекопов местскихъ, о проданъе воитовства литовижьского, о выбиране некоторых низей з места тамошнего володымерского». З руки короля до Володимира послався писар Лаврин Война, що, найімовірніше, відбувалося вже після офіційного отримання вйтівства Дубницьким. Писар визнав факт порозуміння з Лудовичем (вйтіт «перед нимъ усправедливился») по всіх міщанських звинуваченнях у кривдах і з приводу руйнування валів, а також засвідчив відсутність складу злочину по кількох пунктах (непричетність Лудовича до збору податків і відсутність факту продажу літовизького вйтівства). Що ж стосується невиконання військової повинності<sup>47</sup>, від якої він не був звільнений вйтівським привілеєм, то король, «видечи его человека упалого», увільнив Лудовича від сплати грошей, а, заодно, і від «оного объжалованя и таковое вины от всих речеи внесеныхъ».

Отже, перехід вйтівства до Дубницького напевно був забезпечений певною системою домовленостей, тиску, порозумінь у межах шляхетської спільноти, де міщанське невдоволення виступало, найімовірніше, розмінною монетою. Тож не вдаючися до часу у глибший розбір міщанських скарг, спробуємо охарактеризувати місце головних суперників у боротьбі за вйтівство у шляхетській корпорації Володимирського повіту. Ітиметься в першу чергу про те, чи можна виділити певні групи, на солідарність яких герої могли розраховувати в ході конфлікту. Виходячи з цієї настанови, гостро актуальною можна вважати лише ту інформацію, яка напевно фіксується на момент

конфлікту, чого обмаль. Різночасові ж, пізніші і принагідні згадки про родинні і товариські зв'язки головних учасників конфлікту, між тим, дають можливість ретроспективного погляду на подальшу розбудову сітки їхніх взаємин. Врешті, як відомо, групи творяться і в ході самого конфлікту.

**Максим Іванович Лудович** був потомственным вйтітом. Вперше фіксується Луд як володимирський вйтіт 10.11.1496 р.<sup>48</sup>. 1497 р. зустрічаємося з вйтітом Федком Лудовичем, найімовірніше, тією ж таки особою<sup>49</sup>.

Максим Іванович, що отримав вйтівство від свого батька, міг бути онуком Федька і вйтітом у третьому поколінні. Мав двох сестер, одна з яких, Федора, була видана заміж за Яна Мечинського, зем'янина з Дорогицького повіту, а друга — Олена — за шляхетного Якіма Сеґеня з Белзького повіту<sup>50</sup>. З родичів по батьківській лінії фіксується двоюрідна сестра Лудовича Нерадка, заміжня за луцьким міщанином Ячком Стецковичем, яка разом із чоловіком пробувала повернути належну їй частину від продажу вйтівства<sup>51</sup>. Згадка про другу стриєчну сестру Василису Ясковну, дружину Михайла Шабановича Гноєнського, стосується аналогічної вимоги щодо повернення їй отчинної частини з вйтівства<sup>52</sup>. Розмір виплати — третина вйтівства — може свідчити про існування у Максимового батька, Івана Лудовича, двох братів, що мали своїми спадкоємцями Нерадку і Василису. Швагер Максима Михайло Шабанович був слугою Миколи Лисаковського, мешкав у маєтку Гнойні, найімовірніше, на умовах

<sup>47</sup> Питання несення вйтітами військової повинності досить непросте і пов'язане у Короні початково з приписом Статуту Казимира Великого, за яким вйтіти набували шляхетство, а, таким чином, і обов'язок військової служби. Конституція 1550 р. закріплювала цей обов'язок. Щоправда, конституція 1578 р. (Volumina legum Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae ab anno 1347 ad annum 1780 / Ed. J. Ohryzko. — Petersburg, 1859. Т. II: 1550–1609. — С. 595) відміняла військову службу з вйтівства. Існували також різновиди служби вйтітів: відбувалася у всіх випадках, у військових операціях у межах своєї землі, або ж у генеральних, у межах всієї країни тощо (детальніше див.: Sochaniewicz S. Wójtostwa i sołtystwa... — С. 252–260).

<sup>48</sup> Торгівля на Україні XIV — середина XVII століття. Волинь та Наддніпрянщина / Упорядники Кравченко В. М., Яковенко Н. М. — К., 1990. — С. 39.

<sup>49</sup> Там само. — С. 43. 28.04.1498 р. датований лист великого князя Олександра до володимирського намісника з приводу прохання володимирського і літовизького вйтіта Федка Лудовича про надання йому пустовщини дворища Зжарки (Акты Литовской метрики / Собр. Ф. И. Леонтовичем. Вып. 1. — Варшава, 1896–1897. — № 384). Той же Федко звітється у 1509 р. про надходження соляних і восковничих зборів з володимирської митниці, яку він тримав упродовж 1,5 років (Торгівля на Україні... — С. 48–49). 17.06.1521 р. Лудович виступає як свідок отримання князем Андрієм Олександровичем Сангушковичем двора у Володимирі від братів Ставецьких внаслідок якогось обміну (Archiwum XX. Sanguszków w Sławucie. — Łwów, 1890. — Т. III: 1432–1534 / Wyd. B. Gorczak, N 216).

<sup>50</sup> ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 3. — Арк. 154–155; 162–164.

<sup>51</sup> Там само. — Спр. 7. — Арк. 190–191 зв.

<sup>52</sup> Там само. — Спр. 13. — Арк. 33–33 зв.

служби. Пізніше обіймав уряд повітового возного. Максим Лудович теж згодом триматиме від Лисаковського у заставі Гнойно і Смолянку<sup>53</sup>.

Досить сумнівне шляхетське походження Лудовича, що виявлялося, зокрема, і у відсутності спадкового землеволодіння, свідчить про уразливість його становища в шляхетській спільноті повіту. Цілком імовірно, що своє шляхетство предки Лудовича набули за рахунок війтівства, традиційним для багатьох війтів шляхом. Зважаючи на це, придивімося до родинних зв'язків еквівїта, що могли сформуватися за рахунок його одруження зі шляхтянкою Настасею Іванівною Підгороденською<sup>54</sup>, оскільки соціальний капітал у вигляді придбаних за рахунок одруження родичів часто бував чи не найдієвішим фактором у формуванні груп підтримки особи у складних життєвих колізіях. Підгороденські походили з Холмщини, однак шлюбні зв'язки тісно пов'язали принаймні одну їхню гілку з Волинню. Іван (ймовірно — Семенович) Підгороденський був одружений з Богданою Хребтовною, вдовою по Василю Янчинському<sup>55</sup>. Зятем Богдани був володимирський земський підсудок Гаврило Яковицький<sup>56</sup>. Ймовірно, що той же таки Іван Підгороденський другим шлюбом поріднився з дочкою Івана Вориського — Мариною<sup>57</sup>. Цей шлюб мав принести Підгороденському і союз з князями Ружинськими, оскільки другою дружиною Вориського була княжна Овдотя Ружинська. Поза цим на паннах Підгороденських були одружені: Роман Васильович Марковський<sup>58</sup> (другим шлюбом, на 1567 р., найімовірніше,

ще був удівцем<sup>59</sup>, однак у 1568 р. вже разом з дружиною Підгороденською продає маєток свій Марковичі Павлу Черневському<sup>60</sup>), Юрій Яковицький<sup>61</sup> і Семен Пузовський<sup>62</sup>.

У приятельських же зв'язках на 1566 р. з Лудовичем були «помічені» лише згадані Борзобогаті Красенські і Пузовські, в яких переховувався війт на момент спроби Дубницького передати йому гроші за війтівство. В той же час свідченням подальшої напруженості у взаєминах Пузовських із наступником Лудовича Дубницьким можуть бути пізніші скарги Пузовських на нього про наїзд чи про побиття підданого у Володимирі<sup>63</sup>, які могли носити і цілком ситуативний характер. Існує також інформація про належність одного з Підгороденських — Семена до протилежного табору, оскільки він виступає в актовому записі намісником владики Феодосія<sup>64</sup>.

І, на завершення життєпису нашого героя, зупинимося на кількох мирних епізодах. Окрім заставлених Лисаковським маєтків, у тимчасовому володінні Лудовича перебували в різний час також частини Вербична Калусовських (принагідно зауважимо, що один із зем'ян Пузовських — Федір на момент конфлікту був одружений з Катериною з Калусовських). Так, у 1567 р. Ленарт Кгурський перезаставляє Лудовичу всю частину Михайла і Василя Романовичів Калусовських у Вербичні до 1571 р.<sup>65</sup> Пізніше частини Вербична заставлялися еквівїту Федором<sup>66</sup> і Гнівошем Калусовськими<sup>67</sup>. Заставою недовгий час тримав Лудович і Калусов<sup>68</sup>. На заставному праві (у 2000 золотих польських) певний час перебував у руках Лудо-

53 Там само. — Арк. 87; в сумі 400 кіп (Там само. — Спр. 16. — Арк. 48).

54 Там само. — Спр. 4. — Арк. 127 зв. — 129.

55 Там само. — Спр. 1. — Арк. 6 зв.

56 Там само. — Спр. 2. — Арк. 50.

57 Там само. — Спр. 7а — Арк. 4–5 зв.; Спр. 12. — Арк. 450.

58 Там само. — Спр. 6. — Арк. 352.

59 Там само. — Спр. 2. — Арк. 18 зв.–19 зв.

60 Волинські грамоти... — № 35.

61 ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 11. — Арк. 155 зв.

62 Там само. — Спр. 12. — Арк. 391.

63 Там само. — Спр. 5. — Арк. 242, 374–375.

64 Там само. — Спр. 1. — Арк. 4 зв.

65 Там само. — Спр. 2. — Арк. 215–216, 17.12.1567 р.

66 Лудович скаржився, що Федір Калусовський заставив йому двох підданих у Вербичні, і, не віддавши грошей, відібрав (Там само. — Спр. 8. — Арк. 169–171 зв., 1574 р.).

67 Гнівош Калусовський з дружиною позичили у Лудовича 250 кіп і заставили йому частину Калусова до 1588 р. (Там само. — Спр. 17. — Арк. 664, 683–683 зв., 25.12.1584 р.).

68 Станіслав Вориський з дружиною позичили у Лудовича 60 кіп і заставили йому п'ятьох підданих у Калусові на рік (Там само. — Спр. 18. — Арк. 12 зв.–15, 22.01.1585 р.).

вича маєток Хрінів<sup>69</sup>. 17.03.1593 р. Михайло Пузовський продав Лудовичу свою частину Пузова<sup>70</sup>.

Добрі стосунки зберіг Лудович із Борзобогатими Красенськими. Так, у 1578 р. він фіксується на місці поборці Волинського воєводства Василя Красенського, королівського секретаря<sup>71</sup>.

**Михайло Васильович Дубницький** був дяком Остафія Воловича, підканцлера Великого князівства Литовського, маршалка дворного, берестейського старости<sup>72</sup> (за текстом привілею на вийтвіство: *«з молодости леть, а праве з детинства своего, будучи при канцлярыи»*). Іменується також його слугою<sup>73</sup>. Володів купленим маєтком Ворчином і «вислугою» — маєтком Дубники під Володимиром. Ймовірно, що Дубники були особистою вислугою Михайла, оскільки його рідний брат Курило Васильович — володимирський міщанин, бурмистр на момент конфлікту, жодного разу не згадується під іменем Дубницького<sup>74</sup>. Щоправда, існує згадка про Тимоша Васильовича Дубницького як чоловіка Настасі Дривинської в акті полагодження майнових справ Дривинських, датована 1577 р.<sup>75</sup>, однак детальніших відомостей про дану особу мені знайти не вдалося. Михайло Дубницький, згідно з поборовим реєстром 1580 р., був єдиним власником маєтку Дубники, який налічував 9 димів і одну пустовщину<sup>76</sup>.

Владика Феодосій винагородив Дубницького також маєтком Володимирської

єпископії Бискупичами з присілком Грушевичами, записаним у сумі 200 кіп грошей, які той тримав пожиттєво. Попередньо Бискупичі перебували в руках зятя Феодосія, Михайла Сосновського, який виконував також функції намісника владичного замочку у Володимирі<sup>77</sup>.

Отже, Михайло Дубницький за своїм походженням належав приблизно до того ж середовища, що і Максим Лудович. Одружений був, як уже зазначалося, з онукою владики Феодосія — Томилою Данилівною Попелівною, дочкою купечовського старости, по якій отримав посагу 300 кіп у грошах і речах і записав цю суму «совито» (у подвоєному розмірі) на обох своїх маєтках 5.07.1567 р.<sup>78</sup>. Пізнішим записом Дубницький забезпечив дружині позику у 400 кіп на вийтвістві і підтвердив раніший запис Дубників і Ворчина<sup>79</sup>. Свідками цього запису виступали Павло Оранський, ігумен Спаського монастиря у м. Володимирі, і Яким Василевич, володимирський гродський писар<sup>80</sup>.

Ще одна дочка Данила Попеля була видана заміж за Тимофія Черневського, мати якого походила з Холмщини. Свідками на передшлюбній угоді виступали Михайло Дубницький, Іван Вориський та Ждан Томкович Коіленський<sup>81</sup>, в протекції якому і звинувачувався у свій час Лудович. Певне коло спілкування Попеля окреслюється і завдяки його майновим справам. Так, князь Дмитро Ружинський арендує йому частину маєтків Ружина і Локоша за 50 кіп з 23.04.1578 р.

<sup>69</sup> Там само. — Спр. 21. — Арк. 61 зв.–70 зв. Застава маєтку Хрінова Лудовичу припадає на час конфронтації власника маєтку Криштофа Витвинського з Дубницьким (1588 р.) (Там само. — Арк. 453а).

<sup>70</sup> ЦДІАК України. — Ф. 27, оп. 1, спр. 9. — Арк. 66–67 зв.

<sup>71</sup> Там само. — Ф. 28, оп. 1, спр. 11. — Арк. 257 зв.

<sup>72</sup> Там само. — Спр. 1. — Арк. 103.

<sup>73</sup> Там само. — Спр. 2. — Арк. 25 зв.

<sup>74</sup> Там само. — Спр. 1. — Арк. 7 зв.–8.

<sup>75</sup> Волинські грамоти... — № 123. — С. 212.

<sup>76</sup> AGAD. — Archiwum Skarbu Koronnego, dz. 1, nr. 31, k. 502.

<sup>77</sup> ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 22. — Арк. 289 зв.–290 зв. Сосновський був зухвало вибитий зі свого володіння Бискупичі Дубницьким, який, за скаргою Сосновського, *«наехал на Бискупичи, мене самого выгнал з двора, с шаблею прииол до светлицы и казал ми ити из добром, естли не поидеш из добром, кажу деи тя гнат, вынесет, где деи я видечи страх и боязнь, мусилем з двора ото всег маетности своег поити, от комор и от спижарни, и от гумна»* (ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 2. — Арк. 80–80 зв., 65 (12.04.1567 р.)). Цей факт поміж іншими є вельми промовистим для реконструкції особистості одного з головних персонажів історії.

<sup>78</sup> ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 2. — Арк. 168.

<sup>79</sup> Волинські грамоти... — № 45–46. — С. 81–83.

<sup>80</sup> Пізніше — Стрив'язький, після того, як до його рук тестаментним записом перейшла вислуга брата Стахія — урочище Стрив'язь під Володимиром, отримана «за причиною» князя Романа Сангушка. Маєток Дубники межував з міськими волоками і Стрив'язем.

<sup>81</sup> Волинські грамоти... — № 78. — С. 128–131.

до 1584 р.<sup>82</sup>. Попель же, тримаючи в 100 копах частину в Яковичах від Гаврилової Яковицької і її синів з 1578 р., перезаставляє її 2.09.1579 р. Василю Якововичу Яковицькому і його дружині Катерині Василівні Ружинській<sup>83</sup>.

Інша онука Феодосія, дочка Михайла Сосновського — Марухна, була видана заміж за Манойла Болобана Осекровського<sup>84</sup>, який через шлюбні зв'язки був поріднений з Богушем Зайцем, а той, з Калусовськими<sup>85</sup>.

І, нарешті, ще одна онука Феодосія — Софія Дубовецька була заміжня за Якубом Крушинським, особою, наближеною до гродської канцелярії. По її смерті Крушинський одружився з Софією з Витвинських<sup>86</sup>. Найзнаменніше, що з дочкою Крушинського від першого шлюбу одружився син Максима Лудовича — Богдан. А онук Феодосія — Григорій Новоселецький — був одружений з Ганною Максимівною Лудовичівною<sup>87</sup>.

Навіть без подальшої розбудови сітки родинних і товариських взаємопов'язань Дубницького і Лудовича можемо зауважити накладання їхніх середовищ у подальшому житті, що засвідчує як тотожність стартової лінії, так, скоріш за все, і системи очікувань, що формували життєвий простір обох героїв. З іншого боку, дана інформація демонструє багатовекторність стосунків у межах родинних чи товариських груп, особливо при перетині інтересів окремих підгруп, а також існування поза груповою солідарністю індивідуальних стратегій, які для дослідника зазвичай залишаються недоступними. Врешті, реакція особи визначається чи не більшою мірою набором ситуативних

обставин, аніж сталою належністю її до певної групи, яку дослідник, своєю чергою, конструює за традиційними ознаками. Тож навряд чи на підставі родинних зв'язків Дубницького і Лудовича нам вдасться визначити сили, на які вони могли зіпертися у боротьбі за свій життєвий простір. Між тим, факт тісної родинної і товариської зрощеності шляхетського середовища (і то не лише у даному випадку) може бути підставою для міркувань про особливості функціонування соціуму, де суперечки, зазвичай, вирішувалися за рахунок домовленостей при посередництві спільних приятелів. Тож «добровільна» передача Лудовичем діничного вйтівства Дубницькому, схоже, і була результатом такого балансу сил.

Суттєвою ж різницею поміж героями була належність Дубницького до канцелярії ВКЛ, певна наближеність його до сильних того світу, зокрема, до підканцлера Остафія Воловича, яка забезпечувала йому сприятливий ґрунт на вищому владному щаблі.

### Інші герої та виконавці

Спробуємо визначитися з можливими стратегіями інших героїв, які з'являються в ході детального аналізу супровідних актів нашого сюжету.

Почнемо з боротьби за єпископію, оскільки саме вона, схоже, була відправною точкою історії<sup>88</sup>. Обидва номіновані владики не були «своїми» для шляхетської корпорації Володимирського повіту<sup>89</sup>. Так, Борзобогаті Красенські були луцькими повітниками, хоча на 1567 р. в руках у Івана Борзо-

<sup>82</sup> ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 2. — Арк. 62–64.

<sup>83</sup> Там само. — Спр. 12. — Арк. 358.

<sup>84</sup> Там само. — Спр. 7. — Арк. 210–210 зв.

<sup>85</sup> Див.: Старченко Н. Умоцтовані — прокуратори — приятелі. Хто вони? (Становлення інституту адвокатури на Волині в кінці XVI ст. // Соціум. Альманах соціальної історії. — Вип. 1. — К., 2002. — С. 130.

<sup>86</sup> Інформацію про шлюбні зв'язки див.: Старченко Н. П. Шлюбна стратегія вдів і кілька проблем навколо неї (шляхетська Волинь кінця XVI ст.) // Київська старовина. — К., 2001. — № 4. — С. 38, 40. Ян Крушинський фіксується як хрнівський урядник Витвинського (ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 6. — Арк. 244, 1571 р.).

<sup>87</sup> ЦДІАК України. — Ф. 27, оп. 1, спр. 10. — Арк. 522–524.

<sup>88</sup> Історія з гаківницями стала для мене відправним моментом даного дослідження, тим фактом, який змусив поставити під сумнів принаймні частину міщанських звинувачень. Навіть якщо допустити абсолютну автономність цих подій, то і в такому випадку запропонована інтерпретація конфлікту 1566 р. не постраждає. Наразі Чигаєв може вважати матеріали, пов'язані з боротьбою за єпископію, певним надлишковим елементом розвідки. Їх можна вважати за вихідний поштовх, певну драбину для сходження, яку, піднявшись, можна і відкинути, оскільки у самій драбині поза її функцією сенсу могло і не бути (пор.: Еко У. «Імя розь»).

<sup>89</sup> Переважна більшість родів Володимирського повіту за розташуванням основних маєтків і колом інтересів не виходили за межі Володимирського повіту, формуючи шлюбний ринок традиційно за рахунок своїх же повітників і значного дошлыву представників холмської шляхти. Холмська компонента серед швагрів і служебного шляхетського люду, що з часом різними шляхами осідав у межах Західної Волині, за моїми емпіричними спостереженнями, була досить значною.

богатого Красенського і фіксується маесток Рикани у 8 милях від Володимира<sup>90</sup>. Представниця роду Борзобогатих Красенських Марія була заміжня за осілим у Володимирському повіті Іваном Романовичем Сеньютою і після зникнення чоловіка у татарському полоні 1564 р. застала своїм братам — Івану, луцькому мостовничому, і Стефану, частину маєтків Сеньюти<sup>91</sup>. Другий чоловік Марії Борзобогатянки неосілий Олександр Лесота вже згадувався як Лудовичів приятель в інциденті з «плечками». Подальшої скільки-небудь помітної присутності Борзобогатих у Володимирському повіті не фіксується. Отримання владництва Іваном Борзобогатим з подачі Радзивила теж не додає ясності цій історії.

Але якщо Борзобогаті не були «своїми» у Володимирському повіті, то у випадку владики Феодосія маємо справу взагалі з «темною конячкою» у цих перегонах за частину владного простору. Ми не знаємо, хто протегував Феодосію в отриманні ним привілею на Володимирську і Берестейську єпископії. Свідченням того, що це мала бути досить впливова особа при дворі, може бути номінація Феодосія на київську митрополію (*«маючи залецного отъ радъ и врадъниковъ нашихъ»*) у зв'язку зі старістю митрополита Сильвестра, вписана до Литовської метрики у грудні 1565 р.<sup>92</sup> Номінація на митрополію відбулася ще до вересневих подій 1565 р. у Володимирі, оскільки у привілеї Феодосій іменується холмським владикою.

Однак, як засвідчують ті ж таки події оволодіння Феодосієм Володимирською єпископією, не досить було мати привілей, потрібні були сили для утримання за собою надання чи для фактичної реалізації його отримання. Тож мусимо припустити існування особи, а радше групи осіб (окрім почту приятелів, з якими прибув Феодосій до Володимира), настановлених «за» чи «проти», або і так, і так водночас щодо головних героїв нашої історії, які внесли свою частку в саме такий підсумок конфлікту.

Серед помічників Феодосія фіксується долзький піп князя Романа Сангушковиича Кошерського — Варфоломей (Фалфромей) Владичка, який у 1568 р. засвідчив надання майбутньому володимирському єпископові десяти рушниць і п'яти гаківниць (що були власністю князя і перебували у нього на зберіганні) під час захоплення єпископії. Можливо, платою за допомогу була служба попа упродовж трьох років «на врочисто», за яку йому була обіцяна від Феодосія добра платня: 10 кіп, *«по сукну влоскому на одно радок»*, і по баранячому кожуху щорічно<sup>93</sup>.

Однак важливішим для нас є міщанське середовище, представники якого долучилися до забезпечення Феодосія гаківницями. Факти подальшого поріднення Дубницького і Феодосія, а також перебування на 1566 р. на уряді бурмиистра рідного брата Дубницького — Курила Васильовича<sup>94</sup>, вказують на можливу складову опозиції щодо Борзобогатих Красенських, а заодно, і Лудовича. У протистоянні ж міщан з Лудовичем виявляється ще кілька активних осіб, які, схоже, і закрутили механізм конфлікту.

Отже, скарзі міщан до короля передували публічно висловлені претензії до Лудовича і райців представниками міщанства Ганнібалом Влохом і міським писарем Андріасом<sup>95</sup>. Той же Ганнібал *«сам от себе и от всего посполства мещан володимирских»* озвучував і наступну скаргу. Він же від імені всіх міщан звернувся до гродського суду про надання вижа з приводу конфлікту поміж міщанами і війтом: *«...хочем собе з нимъ перед господаремъ его милостю справедливости доводити»*<sup>96</sup>. Пізніше саме Ганнібалу Влоху, а також Грицьку Конаховичу і бурмиистру Курилу (тобто, брату Дубницького) від імені короля доручається вибір підводної повинності з умовою усунення від збору Лудовича<sup>97</sup>. Ще одне ім'я — міщанина Василя Каплі — виникає у зв'язку з заручним листом, отриманим міщанами від короля з метою убезпечити себе від насильницьких

<sup>90</sup> ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 1. — Арк. 39 зв.

<sup>91</sup> Там само. — Спр. 5. — Арк. 259 зв.–260.

<sup>92</sup> РГАДА. — Ф. 389, спр. 45. — Арк. 117–118.

<sup>93</sup> ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 3. — Арк. 29.

<sup>94</sup> Там само. — Спр. 1. — Арк. 7 зв.–8.

<sup>95</sup> Там само. — Спр. 1. — Арк. 4 зв. — 5 зв.

<sup>96</sup> Там само. — Арк. 95.

<sup>97</sup> Там само. — Арк. 106.

дій Лудовича: саме Капля став об'єктом погроз Лудовича<sup>98</sup>.

Відомо, що старання Грицька Конаховича були винагороджені пізніше урядами радці і бурми́стра<sup>99</sup>. Що ж до осіб Ганнібала Влоха і Каплі, то відомості про них детальніші і надаються для певних міркувань про можливих ініціаторів конфлікту, які так і залишилися за лаштунками.

Найцікавішою в контексті нашого дослідження є інформація про належність володимирського міщанина **Ганнібала Влоха** до кола служебників володимирського старости князя Костянтина Острозького<sup>100</sup>. Одружений був з дочкою Яцка Речицького, щодо отчизни якої — маєтку Ремчичі при Степанському замку — подружжя позивало «господарського зем'янина ровенського замку» Яцка Головинського про незаконне його тримання<sup>101</sup>. Трохи згодом Ганнібал Влох фіксується як мирківський урядник підканцлера ВКЛ Остафія Воловича, патрона вї́та Дубницького<sup>102</sup>. Певне неконфліктне перетікання служебників від Остафія Воловича до князя Костянтина Острозького, а в даному випадку — і навпаки, дозволяє припустити існування якихось солідарних стратегій цих представників еліти в даному регіоні.

Участь у подіях 1566 р. Ганнібала Влоха була винагороджена у 1567 р. поперемінно урядами райці і бурми́стра<sup>103</sup>.

Володимирський міщанин **Василь Семенович Капля** теж не залишився осторонь перерозподілу влади всередині міської громади. Так, у наступні роки він фіксується на урядах райці<sup>104</sup> і бурми́стра<sup>105</sup>. Про вагу

Каплі у міщанському середовищі може свідчити і факт проведення судових засідань у його домі на ринку<sup>106</sup>, а також стале перебування там міської лавничої скриньки з актами і судовою печаткою<sup>107</sup>.

З конфлікту 1566 р. Капля вийшов також з непоганою матеріальною сатисфакцією: у владики Феодосія він арендує частину владичних млинів на Білих Березах під Володимиром<sup>108</sup>, а також отримує ольшаницьке поле проти владичного маєтку Хрипалич<sup>109</sup>, від вї́та Дубницького — заставою вї́тівський м'ясний збір: «мясо, плечка на ринку на себя брал и иншие пожитки его вживал»<sup>110</sup>. На передмісті Заваллі Капля мав фільварок<sup>111</sup>, а на ринку два будинки, в одному з яких «от Капли горелку шинкуют»<sup>112</sup>. Судові акти засвідчують також володіння Каплею найманим будинком, невідомо, одним із двох на ринку чи ж додатково ще третім<sup>113</sup>. Окрім торговельних справ, займався також кредитними операціями, скажімо, в боржниках Каплі ходили Степан Завада і Курило Васильович<sup>114</sup>. Користувався авторитетом у купецькому середовищі, так, Василь Семенович виступає в одній із справ як посередник у торгових операціях єврейських купців<sup>115</sup>.

Водночас фіксується наближеність Каплі до старостинської адміністрації. У 1569 р. Василь Семенович виступає як слуга володимирського підстарости Михайла Павловича (безпосередньо слуги князя Острозького)<sup>116</sup>. У конфлікті ж із вї́том і міщанами 1570–1571 рр. він зробить блискучий хід, за королівським дозволом вий-

<sup>98</sup> Там само. — Арк. 112 зв.

<sup>99</sup> Там само. — Спр. 6. — Арк. 189; Спр. 4. — Арк. 306 зв.

<sup>100</sup> Там само. — Спр. 1. — Арк. 124 зв.

<sup>101</sup> Там само. — Спр. 7. — Арк. 4–4 зв.

<sup>102</sup> Там само. — Спр. 3. — Арк. 53–53 зв., 1568 р.

<sup>103</sup> Там само. — Спр. 2. — Арк. 13–13 зв., 24.

<sup>104</sup> Там само. — Спр. 2. — Арк. 195, 1567 р.

<sup>105</sup> Там само. — Арк. 109 зв., 1567; Спр. 3. — Арк. 97–97 зв., 1668 р.; Спр. 6. — Арк. 198 зв., 1571 р.

<sup>106</sup> Там само. — Спр. 2. — Арк. 109 зв., 195.

<sup>107</sup> Там само. — Спр. 15. — Арк. 77.

<sup>108</sup> Там само. — Спр. 4. — Арк. 181–182 зв.

<sup>109</sup> Там само. — Спр. 5. — Арк. 186–188 зв., 1569 р.

<sup>110</sup> Там само. — Арк. 99–99 зв.

<sup>111</sup> Там само. — Спр. 6. — Арк. 285.

<sup>112</sup> Там само. — Спр. 7. — Арк. 12 зв.

<sup>113</sup> Там само. — Арк. 37–38.

<sup>114</sup> Там само. — Арк. 143 зв.

<sup>115</sup> Там само. — Спр. 5. — Арк. 101–103.

<sup>116</sup> Там же — Спр. 4. — Арк. 181–182 зв.



шовшиз-під міської юрисдикції і перейшовши до юрисдикції замкової<sup>117</sup>. Капля сповна використав своє становище, за допомогою підстарости відбираючи майно у боржників<sup>118</sup>, чи арендуючи замкову маєтність — м'ясний збір, мельницьку мірку, півсаду і двора тощо<sup>119</sup>. Цікаво, що інша юрисдикція не завадила Каплі перебувати на уряді бурмістра<sup>120</sup>.

Серед приятелів Каплі фіксується гродський писар Яким Василевич (пізніше Стрив'язький, свідок вінового запису Дубницького своїй дружині) і слуга князя Лева Сангушковича Кошерського — Олехно Поряднич<sup>121</sup>, пізніше — слуга князя Острозького<sup>122</sup>. Вже по смерті Василя Семеновича, його дочка Куниця була видана заміж матір'ю і братами Кіндратом і Дехном за шляхтича з Холмщини Мартина Приборського, підписка володимирського гродського суду і слугу владики Феодосія. У посаг новостворене подружжя отримало третю мірку білоберезького млина. Свідками запису були гродський писар Андрій Романовський (слуга кн. Костянтина Острозького), Яким Стрив'язький та Адам Мисевський, які в цей час періодично заміщали підстаросту<sup>123</sup>. Інша дочка Каплі — Маруша — була заміжня за Іваном Бобриковичем, слугою та адвокатом владики Феодосія. Свідками вінового запису виступали той же

Яким Стрив'язький та Якуб Крушинський<sup>124</sup>.

Міський писар **Андріяс Мисевський**, що діє обіч Ганнібала Влоха у подіях 1566 р., у 1567 р. виступає як радця<sup>125</sup>, а в 1570 р. — як лентвійт<sup>126</sup> Амбіції його сина, **Адама Андріясовича Мисевського** (що ділив з батьком обов'язки міського писаря), цього «міщанина і брата міщан»<sup>127</sup>, не обмежувалися міським урядництвом, а стосувалися середовища гродської і земської канцелярій, входження до якого надавало шанс почуватися ще й «братом» щодо шляхетних обивателів Волині. Наближеність до підстарост, «уместност» в праві, а, отже, формування за рахунок адвокатської практики дружнього шляхетського середовища прислужилися Мисевському в реалізації життєвих очікувань. Непевність шляхетського походження на Волині, схоже, долалася за рахунок належності особи до «доброго» середовища, а можливі закиди у нешляхетстві чи відсутності осілості нейтралізувалися визнанням «потрібного» походження з боку кількох приятелів<sup>128</sup>.

Отже, частині активних міщан (Василію Каплі, Ганнібалу Влоху, Адаму Мисевському) у ході подій 1566–1567 рр. вдалося реалізувати і свої власні завдання, увійшовши до середовища міської влади. Нам напевно не вдасться відповісти на питання про їхні

<sup>117</sup> Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Dział rękopisów, Rkps 7925, 29.05.1571 р. З листа підстарости Михайла Павловича, адресованого до володимирських радців і міщан, довідуємося про конфлікт Каплі з міською громадою, результатом якого і став перехід в іншу юрисдикцію «*которого его королевская млт зь вирхности своее гдрское зь юрисициии ви в раду месткого отвас вынемшии, вь юрисициию, справу и послушество вradoви замьковому отдати рачид, около чого на привилеи его королевское млсти, так же теж и на листе особливомь до вас писаном и вradoвне вамь оказаномь, ест достаточне описано*». Міщанам також заборонялося під зарукою в 500 кін грошів литовських завдавати кривди Каплі.

<sup>118</sup> ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 7а. — Арк. 67–68, 1573 р. Однак ще до переходу Каплі під іншу юрисдикцію слуга кн. Острозького Олександр Курцевич у справі Каплі, замкового арендаря ваги і воскобойні, «*не ведати за якую суму пнзеи дома, склепы, коморы, крамници, привници и гумна моцно квалтом попечатовати розказал*». Внаслідок цього акту міщани понесли великі збитки, оскільки це відбувалося упродовж судових років, під час яких і отримувалися значні прибутки. Спосіб спілкування Каплі з міщанами засвідчує та ж така справа: «*...пришодши до громады в домь воитовский..Василеи Капля, мецанин володимерский, врад месткий воита и радец пофукал и неучтивыми словы посоромотил, и рукою на уряд торгаль и заразомь на уряд и на все место отповед вчинил, поведаячи, иж деи вси вы в мене в лыках будете, и дожду деи я того, же не мешкаячи з места втекати мусите*» (Там само. — Ф. 27, оп. 1, спр. 3. — Арк. 111 зв.–112).

<sup>119</sup> Там само. — Ф. 28, оп. 1, спр. 5. — Арк. 265–265 зв.; Спр. 7а. — Арк. 85–86, 156.

<sup>120</sup> Там само. — Спр. 8. — Арк. 178 зв., 179., 1574 р. Хоч, імовірно, йшлося в цьому разі про пожиттєвий почесний титул як колишнього бурмістра.

<sup>121</sup> Там само. — Спр. 4. — Арк. 277.

<sup>122</sup> Там само. — Спр. 6. — Арк. 255–256.

<sup>123</sup> Там само. — Спр. 12. — Арк. 458–459.

<sup>124</sup> Там само. — Ф. 27, оп. 1, спр. 10. — Арк. 160–161.

<sup>125</sup> Там само. — Спр. 2. — Арк. 13–13 зв.

<sup>126</sup> Там само. — Спр. 5. — Арк. 257.

<sup>127</sup> Там само. — Спр. 6. — Арк. 301.

<sup>128</sup> Див.: Старченко Н. Умоцвані... — С. 117.

первинні мотиви — йшлося про усунення війта і зміни у середовищі пов'язаної з ним міської верхівки (яка дісталася Лудовичу у спадок від батька) новими людьми, що прагли прорватися нагору, чи про виконання ними певного замовлення, в ході якого вдалося зреалізувати і свої власні інтереси, а чи ж посади і інші блага дісталися виконавцям як розрахунок за послуги, а чи ж дана історія демонструє сукупність можливих стратегій. Втім, можемо констатувати відсутність серйозних змін у середовищі міської еліти з усуненням Максима Лудовича, що може засвідчити риторичний характер звинувачень з боку «незадоволених» міщан щодо разом узятих війта і радців. Підкреслимо також їхнє прагнення реалізувати особистісні стратегії за рахунок наближеності до гродського уряду як шляхом виконання певних функцій у канцелярії, так і внаслідок службницького підпорядкування гродським урядникам, включаючи старосту.

Аналіз пов'язань учасників конфлікту вказує на можливого високого протектора владики Феодосія, яким, найочевидніше, міг бути Остафій Волович, патрон Михайла Дубницького і Ганнібала Влоха. Ще один слуга Воловича — Андрій Романовський — отримає від владики 23.12.1568 р. на вічність маєток Дорогиничі «за служби его в справах церковныхъ епископи володимерское» і «за причиною того жъ подканълерого Великого князства Литовського пана Остафья Воловича, пана его»<sup>129</sup>.

Чи ж мав якусь дотичність до цієї історії володимирський староста князь Костянтин Острозький, чия присутність вчувається за добором частини учасників конфлікту, за подальшою їхньою наближеністю до гродського уряду, за зміною підстарости у 1567 р. — з нейтрального (принаймні, за відсутністю згадок про нього у судових

записах) Василя Гулевича на абсолютно лояльного до князя слугу Михайла Павловича? Чи міг князь Острозький залишитися осторонь боротьби за владитство у його старостві, один з героїв якої належав до князівських «недоброзичливців»? Адаже сусідські конфлікти князя з Борзобогатими Красенськими у 60-х рр. навряд чи сприяли встановленню солідарних стратегій поміж ними. Врешті, подібне запитання можна поставити і у випадку зміни війтів, зважаючи на певну залежність цього уряду від старости<sup>130</sup>.

Навряд чи колись вдасться напевно відповісти на всі ці питання. Відповіддю може бути радше не твердий ґрунт фактів, а конструкція на підставі певної логіки матеріалу і реалій тогочасного життя. Втім, і то слушно, прискіпливого читача, як правило, не вдовольняють авторські інтуїції і силогізми. Однак мікроісторичний підхід може прислужитися в іншому — як підстава для сумніву в існуванні єдино правильної відповіді, отриманої на основі генералізуючого підходу, і як поштовх до наступних запитань.

Тож подальшим кроком нашого дослідження буде спроба відповіді на одне з найважливіших питань: **чи могло бути існування війта у місті безконфліктним?**

### **Війт Дубницький як надбання володимирських міщан, або Апорія безконфліктного існування**

Відсутність актових книг Володимирського повіту до 1566 р. не дозволяє простежити етапи невдоволення міщан з урядування Максима Лудовича (за умови, якщо такі існували). Тож спробуємо простежити співжиття міщанської громади з Михайлом Дубницьким упродовж кількох перших років

<sup>129</sup>РГАДА. — Ф. 389, спр. 48. — Арк. 257 зв.—259 зв.; Спр. 50. — Арк. 300–301. «Дознавши пилныхъ а пожиточныхъ послугъ службъ [від Андрія Романовського. — Н. С.], ...которые перво сего намъ епископу служащим, тепер приего мисти пану подканъцлеримъ будучи, у многихъ справахъ и потребахъ церковныхъ епископи наше володимерское намъ послужилъ и тепер онъ хочетъ и подвезался намъ такожъ у великихъ потребахъ и справахъ церковныхъ епископи володимерское в немалыхъ кривдахъ, которые ся именьемъ и инышимъ добрамъ церковнымъ з давныхъ часовъ злациа в забраню кгрунътовъ деють, при насъ и церквы Божой епископи володимерское служити» «а с того именья они нам, епископу и потомкомъ нашимъ их мисти епископомъ володимерскимъ ку епископи служити повинни будутъ таковою службою яко на шляхтича принадлежить в потребахъ церковныхъ епископи володимерское в немалыхъ кривдахъ, которые ся именьемъ и инышимъ добрамъ церковнымъ з давныхъ часовъ злациа в забраню кгрунътовъ деють, при насъ и церквы Божой епископи володимерское служити» «а с того именья они нам, епископу и потомкомъ нашимъ их мисти епископомъ володимерскимъ ку епископи служити повинни будутъ таковою службою яко на шляхтича принадлежить в потребахъ церковныхъ епископи володимерское в немалыхъ кривдахъ, которые ся именьемъ и инышимъ добрамъ церковнымъ з давныхъ часовъ злациа в забраню кгрунътовъ деють, при насъ и церквы Божой епископи володимерское служити». Очевидно, що цим наданням Романовський був зобов'язаний до адвокатської служби на користь владики Феодосія і Володимирської єпископії. Єдиною умовою запису була заборона Романовському і його спадкоємцям передавати маєток у чужу власність. Акт надання був складений 23.12.1568 р. і затверджений королем 30.12 того ж таки року з умовою перебування Дорогиничів у руках родини Романовського «до трохъ животовъ».

<sup>130</sup>Див., зокрема: Антонович В. Б. Исследование о городах... — С. 29–44.

його вїтївства як експериментальної моделі для виявлення можливих больових точок такого існування. Порівняння міщанської скарги 1566 р. з подальшими конфліктами інтересів різних контрагентів може дати уявлення про унікальне і типове у стосунках вїтїв і міщан.

Перший рік перебування на вїтївському уряді Дубницького у 1568 р. не був означений жодним записом у судових книгах. Втім, ідилія протривала недовго. Перші записи, щоправда, демонструють спробу вїтїа урегулювати за рахунок персональної домовленості один епізод з-поміж багатьох у постійному конфлікті міщан зі шляхтою, чїї землі граничили з міськими. Зазвичай, таким джерелом конфлікту були землі маєтку Гнойна і Вербична Миколи Лисаковського. За привілеєм, міщанам дозволялося брати дрова в межах двох миль від Володимира<sup>131</sup>. Зрозуміло, що такі акції далеко не завжди узгоджувалися з інтересами власників лісових угідь. До цього додавалися і межові суперечки, скажімо, міщани жалілися на урядника Лисаковського, який *«шибеницю на властном кгрунте местском поставил и злодія на тои шибеници обесит дал, менечи деи якобы по тол граница местская з Вербою была»*<sup>132</sup>. Демонстрація ж шляхетського невдоволення могла відбуватися на цілком *«шляхетський»* спосіб. Так, міщани на чолі з вїтїом жалілися про наїзд слуг і підданих Лисаковського на передмістя, які *«в почте немалом конно, зброино, через заклад его королевское млсти тисечу коп грошеи, ...наехавши моцно, квалтом на передместе володимерское Заятниче, не смеючи въехати в самое место, на домы местские наежчал, вотора, двери и окна посекли, аж сами мещане з жонами, з детми и с челедю з домовъ своихъ повтекали»*<sup>133</sup>. Однак звичним був інший спосіб порохунків, який зводився до конфіскації шляхетськими слугами міщанських коней і підвід. Саме такий

конфлікт за посередницькою участю Дубницького і фіксується на початку 1569 р. у гродських книгах. Приводом стало побиття гноєнськими слугами Лисаковського синів міщанина Лучка і конфіскація коней у *«дуброві вольній»* під Гнойном<sup>134</sup>. Натомість зі скарги урядника Лисаковського Якуба Уменського дізнаємося про порубання міщанами бортного дерева у володіннях його пана<sup>135</sup>. Спроба Уменського подати судовий позов Дубницькому через возного Юрія Оранського закінчилася їхньою вимушеною капітуляцією: возний визнав у суді, що вїт *«хлопом мя звал...Якуб Уменский вперед порвался з дому, а я опосле за ним, а воит с кием березовым за мною на влицу выбег и тым кием мя збил, по шиши удариль; ямъ светчил мещаны, мещане не слушають»*<sup>136</sup>. Наступного дня вїт все ж спробував ужити мирний спосіб для залагодження конфлікту, просячи Уменського про повернення конфіскованого міщанам: *«пане Якубе, я тебе прошу, верни, т[воя] м[илост], тые кони, а я т[воеи] м[илости] вечне заслужовати буду»*. Однак наштовхнувся на потрактування Уменським такої поступки як зрадницьких дій щодо свого пана<sup>137</sup>. Для нас же принципове значення має подальша репліка Уменського, зафіксована у зізнанні возного: *«Воит на то болшеи ничего не поведиль, а права не дал и справедливости вчинити не хотел, што Якуб Уменский мною, возным, осветчил, поведаяючи, иж ся то явне значит, же мещане володимерские з дозволенемъ воитовым в дуброве вербскои...таковые кривды и шкоды пану моему деют»*<sup>138</sup>. Порівняймо дане твердження зі скаргою міщан на вїтїа Лудовича і радців: *«...вы, будучи старшими нашими, не бороните нас, мещан, от шляхты, иж нас у волностяхъ нашихъ забирают, бьют, грабятъ и не толко в дубровах, але на поли, на передместю не маем от них покою. А вы деи о то не мовите, але деи еще ты самъ, пане воите, кажешъ*

<sup>131</sup> *«...за наданем и упривилеванемъ перьвихъ гдреи королеи ихъ млсти великихъ князеи и теперешнего гдря нишого волности на вси стороны от места володимерьского за дви мили дерево на будоване и дърова и форост рубати мают»* (ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 1. — Арк. 122–123 зв.).

<sup>132</sup> ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 1. — Арк. 123 зв.

<sup>133</sup> Там само. — Спр. 4. — Арк. 23–24.

<sup>134</sup> Там само. — Арк. 20.

<sup>135</sup> Там само. — Арк. 28–29.

<sup>136</sup> Там само. — Арк. 27 зв. — 28.

<sup>137</sup> *«Боже того уховаи, абых я, видечи так великий шкоды пана моего, мел бых то вчинити, а тые клячи вернути, было бы то з великим жалем пану моему, а мне зъ злою славою и вниманемъ у пана моего»*.

<sup>138</sup> ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 4. — Арк. 28–29.

*забирати, грабити. Воит деи на то поведил, иж деи вы того николи на мене не доведете»*<sup>139</sup>. Маємо перед собою приклад конфлікту інтересів шляхти і міщан, що навряд чи підлягав врегулюванню<sup>140</sup>. Заложником же був вїт, оскільки невизначеність його позиції щодо сторін тягла за собою звинувачення кожної з них у посібництві супротивнику. Тобто, спроба солідарних дій вїта з міщанами по захисту їхніх інтересів означала одночасне відмежування його від представників шляхти, що почувалися скривдженими. Перші незручності розташування вїта водночас на двох стільцях далися Дубницькому взнаки. Наслідки не забарилися.

28 травня до гродського суду була занесена скарга міщан Миска Огородниковича, Матиса Постригача, Миска Холяви, Сенка Кравця, Павла Шевця та інших на вїта і радців, Василя Каплю та Степана Заваду, про побиття і ув'язнення групи міщан-скаржників<sup>141</sup>. Зауважимо, що Матис Постригач згадується і посеред тих, хто скаржився 1566 р. на Максима Лудовича<sup>142</sup>. З подальших записів дізнаємося про подання скарги на вїта і радців незадоволеними міщанами до короля, факт чого пізніше вони намагалися заперечити перед вїтом і радцями: *«жадных бунтов и мандатов против владу своего местского не чинили»*<sup>143</sup>. Подальше напруження поміж сторонами фіксується у вигляді факту побиття вїтом міщанина-скаржника чи у сварці сторін, де вїтом було зартикульоване його бачення внутрішніх мотивів незадоволених: *«мовил ты бунтовнику, ведаю, што хочеш войтомъ быти, але того не дождеши»*<sup>144</sup>. Врешті, 4 серпня Дубницький разом з Василем Каплею і Степаном Завадою, згідно з королівським листом, присягою підтвердив обі-

цянку міщанам не вводити нових поборів, *«безвинне а безправне имати, у везене сажати, грабити, словы неучтьивыми, ани рукою ся торгати и некоторые трудности над право имъ задавати и чинити»*<sup>145</sup>. Однак уже 8 серпня вїт зігнував зі своєї присяги, несправедливо покаравши міщанина при спробі подачі йому скарги на райцю Курила Васильовича, вїтового брата, а 26 серпня поранив подавцю скарги на свого ставленика лентвїта<sup>146</sup>. Цими випадками насильницькі дії вїта щодо міщан і акти його сваволі не обмежилися<sup>147</sup>. Втім, у кожного з наших героїв могло бути власне уявлення про справедливість і нормативну поведінку.

Не зайве буде зауважити, що приблизно у цей же час недавні союзники, вїт Дубницький і Василь Капля, з якихось причин постали як ворогуючі сторони<sup>148</sup>. Невдовзі до невдоволених вїтом осіб додався і Микола Ганнібал Влох, який інкримінував Дубницькому пограбування разом з міщанами його дому на Запятничах, під час якого вїтова дружина викопала у саду щепи фруктових дерев і *«зсля пахнучого: рожжи, ... изофу, лаванды, шалфси»*<sup>149</sup>.

У ході цих конфліктних подій впливля інформація щодо обставин отримання вїтства Дубницьким. Несподівано пригадали про існування письмової угоди між міщанами і претендентом на вїтство у 1566 р., за якою Дубницький мав поступитися вїтським урядом у випадку невдоволення міщан з його врядування: *«...мещане, кгда бы ся он имъ не подобал бы он полроку, хотели ему суму за воитовство отложити [...], мели бы ему сумы отложити, а собе иншого воита обрати»*. Йшлося, мабуть, про певний «випробувальний термін» для Дубницького, на що вказує згадка про часо-

<sup>139</sup>Там само. — Спр. 1. — Арк. 5 зв.

<sup>140</sup>Користуючись узагальненими поняттями «міщани» і «шляхта» у тексті розвідки, я менш за все схильна розглядати ці групи як дві консолідовані сторони у будь-якому конфлікті. Проте певна спільність інтересів міщан, а також, своєю чергою, шляхти, чий володіння граничили з містом, у даному випадку очевидна. Питання ж консолідації чи сили міських громад на Волині при різновекторності можливих життєвих стратегій міщанства внаслідок відсутності чітких станових бар'єрів є вкрай цікавим і малодослідженим.

<sup>141</sup>ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 4. — Арк. 124–125.

<sup>142</sup>Там само. — Спр. 1. — Арк. 109 зв.

<sup>143</sup>Там само. — Спр. 4. — Арк. 135 зв.; Ф. 28, оп. 1, спр. 4. — Арк. 136–137.

<sup>144</sup>Там само. — Арк. 156 зв.–157; 160 зв.–161 зв.

<sup>145</sup>Там само. — Арк. 191 зв.

<sup>146</sup>Там само. — Арк. 194–194 зв.; арк. 207–207 зв.

<sup>147</sup>Там само. — Арк. 208 зв.–209, 229, 238.

<sup>148</sup>Там само. — Арк. 251 зв.–252, 277–277 зв.

<sup>149</sup>Там само. — Спр. 5. — Арк. 22–23, 23.02.1570 р.

вий відтинок у «півроку». Угода складалася, очевидно, перед отриманням Дубницьким вйтівства, і свідчить про пошуки ним союзників у міщанському середовищі, які, зі свого боку, могли поклопотатися перед королем *саме про його кандидатуру* на уряд (про що і свідчить згадка в привілеї на вйтівство про клопотання міщан за Дубницького). Втім, не варто перебільшувати значення міщанських уподобань, які хіба що могли бути додатковим фактором у боротьбі інтересів, що і підтвердять подальші події. У тексті угоди йшлося також про величину суми за вйтівство, яку Дубницький мав сплатити Лудовичу. Вказувалося, що навіть у випадку перевищення Дубницьким 1000 кп, міщани зобов'язані платити лише суму, передбачену привілеєм: «...если бы што над тую суму болишеи повышил и дал, тогда бы то вышил на свою шкоду». Немає сумніву, що ця згадка стосується факту торгів між Дубницьким і Лудовичем за вйтівство. Письмова угода перебувала на зберіганні у Ганнібала Влоха, а перед його від'їздом з Володимира на врядування до Маркович була передана їм Василю Каплі (підбір учасників з міщанського середовища для цієї історії є цілком закономірним). Сліди її потому загубилися<sup>150</sup>.

Однак на цьому проблеми вйта Дубницького не скінчилися. 23 березня 1570 р. до гродських книг була занесена скарга міщан на вйта, аби він, у відповідності з обіцянкою, *«мещань не соромотил, словы неутивыми не торгалъ, увезене безвинне сажати не казал и вина незвыклыми не обтяжал»*<sup>151</sup>. Того ж таки дня дружина Дубницького скаржилася на бурмиистра, радців та міщан, які, напавши на вйтівський дім, задекларували усунення вйта від влади (*«вжо пана воита никто з мещань послушон*

*не был и платов воитовскихъ некоторых ему не давали»*) і призначення на його місце Волоса Семеновича і Адама Андріясовича<sup>152</sup>.

25 березня міщанська громада намагалася вручити Томилі Дубницькій, за відсутності чоловіка, заручні листи від короля і мандати за їхньою скаргою про утиски, зловживання у судочинстві, насильства, ув'язнення тощо, ще раз задекларувавши усунення вйта від його вйтівських майна і юрисдикції до остаточного полагодження претензій (*«абыяся муж ее у воитовьство и доходы воитовские болише не вступовал и мещан не судиль»*). Відповіддю Дубницької було: *«вы ест псы и зрадцы и злодиеве, впередъ деи вас всех повішают, ниже вы моего мужа воитовьства збавите»*<sup>153</sup>. Дубницький знайшов підтримку у короля, підтвердженням чого служили королівські мандати, якими забезпечувалося відновлення його прав і зняття арешту з вйтівських добр, вручені міській громаді 16 квітня<sup>154</sup>. Певний спротив такому розпорядженню був вчинений райцями Іваном Яцковичем та Грицьком Конаховичем, бурмистром на час конфлікту 1566 р. і, цілком можливо, союзником Дубницького у тих подіях<sup>155</sup>. Він же виступав свідком у черговій скарзі Василя Каплі про побиття його Дубницьким<sup>156</sup>. Фактом же тимчасового примирення вйта з міщанами (серед яких фігурують і невдоволені радці Миско Огородникович і Грицько Конахович) можуть служити їхні подальші спільні дії у граничних суперечках з родиною Загоровських<sup>157</sup>. На цей же рік припадають і факти ворожнечі Дубницького з Миколаєм Лисаковським, зокрема, і про чергове порушення міщанами дерева у його Вербиченській пуці<sup>158</sup>, а також з Пузовськими.

<sup>150</sup>Там само. — Спр. 5. — Арк. 21–21 зв.

<sup>151</sup>Там само. — Спр. 5. — Арк. 51 зв.–52 зв., 23.03.1570 р.

<sup>152</sup>Там само. — Арк. 52 зв.–53 зв.

<sup>153</sup>Там само. — Арк. 57–58 зв.

<sup>154</sup>Там само. — Арк. 83–83 зв.

<sup>155</sup>Там само. — Арк. 107–108 зв.

<sup>156</sup>Там само. — Арк. 134–134 зв.

<sup>157</sup>Міщани на чолі з вйтом зруйнували зруб корчми на Заваллі, яку почав споруджувати за наказом володимирського городничого і королівського маршалка Василя Загоровського його слуга Себастьян Маковський (Арк. 112); разом скаржаться на недотримання умов постанови попом церкви Святих Апостолів, який *«подавъ у в оборону пану Василю Загоровскому»* (Арк. 149 зв.–150); ведуть справу про грабунок Маковським міського ґрунту за наказом пана Василя Загоровського (Арк. 150–150 зв.), нападають на Федора Загоровського у Володимирі (Арк. 151 зв.–152); наїздять на ґрунт Апостольський і фільварок Іллінцизну Василя Загоровського (Арк. 156–157) тощо.

<sup>158</sup>ЦДАК України. — Ф. 28, оп. спр. 5. — Арк. 401 зв.

Таким чином, у конфлікті вїта Михайла Дубницького з міщанами головними особами з боку міщан виступали ті ж такі особи, що і в конфлікті з Максимом Лудовичем. Подібними були і висунуті проти обох вїтїв звинувачення, принаймні, у тїй частині, де йшлося про способи розв'язання ними непорозумїнь з міщанами, чи засоби досягтї свого.

**Чи ж маємо у даному випадку «чистий» від побїчного втручання зацікавленої особи випадок невдоволення міщан із вїтївського врядування?**

### Герой за лаштунками

27 липня 1571 р., тобто приблизно через рік після описаних подїй, до Володимира прибув господарський коморник Павло Крупка з метою тимчасового отримання на себе вїтївства «*зо всею справою, владзо[ю], суды, з ыменемъ и зо всити пожитками, на воитовство належачими, и держат то на его королевскую млст до иншое науки и розказанья его королевское млсти*», оскільки міщани усунули від вїтївства Дубницького, передавши його повноваження городничому Василю Загоровському<sup>159</sup>. У зв'язку з появою нового героя — Загоровського — варто пригадати певну його присутність і у попередніх подїях, зокрема, участь його слуг у поданні листів і мандатів міщанами вїту 23 березня 1570 р.<sup>160</sup>, або ж його зв'язок з Каплею, на що недвозначно вказує реплїка вїтївової дружини під час одного з інцидентів: «*Пане деи Капле, направил еси на мужа моего пана Василя Загоровского, але деи ест у мене приятели, постоиш зо мьною на гладких дошгках*»<sup>161</sup>. Зауважимо і постійну ворожнечу Загоровського з єпископом Феодосїєм і Дубницьким, яка почалася мало не одразу по їхньому облаштуванні на здобутих позиціях у Володимирському повіті.

Крупка по прибутті до Володимира послав возного до зібрання міщан у домі Василя Каплї з вимогою прийти до замку для слухання королївського розпорядження,

однак відповідь міщан була: «*...врядъ кгродскии з местским ровни себе сут, один до другого ходити не повинен*». Тоді Крупка сам рушив до міської громади, що не змінило загальною ситуації, оскільки міщани відмовилися передати йому вїтївство, окрім усього зауваживши: «*...усправедливятн передъ тобою воиту не будемъ и не хотимъ*». Зауважимо, що часто вживане в мові судових актїв словосполучення «*міщани володимирські*» часто було прикриттям для оборук окремих осіб чи групи осіб, створюючи враження одностайності дїй міщанської громади. Нам ще доведеться пересвідчитися у цьому в ході інциденту, тут же зауважимо, що спроба Крупки через підвойського вчинити на ринку «виволання» з метою довести до відома міщан інформацію про тимчасове перебування їх у Крупчинїй юрисдикції на штовхнулося на фізичний спротив озброєних бурмиистра, радців, деяких міщан і слуг Загоровського, зокрема, лентвїта з руки Загоровського Маковського<sup>162</sup>. Однак досить швидко ситуація хитнулася на користь Крупки. 24 серпня Маковський у гродському суді вже заперечував застосування фізичної сили як спосіб не допустити королївського коморника до отримання вїтївства. Він підкреслював мирний характер переговорів, у ході яких Крупка був поінформований про легїтимний характер тримання вїтївства Загоровським до полагодження стосунків поміж вїтївом і міщанами у відповідності з королївським листом. Вирішити ж цю проблему, на думку слуги Маковського, міг лише сам Загоровський, який перебував на той час у Житомирі<sup>163</sup>. Своєю чергою, міщани пояснили відмову слухати текст королївського листа порушенням звичаю, за яким такі акти мали відбуватися у місті, а не на замку. Натомість, була задекларована їхня лояльність щодо вїта: «*мы ся якъ у воитовство не вступовали, такъ и тепер не вступуемъ, але держитъ то спокоине воит Михаило Дубницкии самъ на себе ы в дому своемъ воитовскомъ мешкаючи, еще нам*

<sup>159</sup>«...бурмиистръ, радцы и некоторые мещане, збунтовавши всїхъ мещан володимирскихъ, квалтовне отняли у воита дедичного володимирского Михаила Дубницкого и выломавшия зъ юрьсдыщю и послушенства его, подалися сами сволюне въ юрьсдыщю и послушенство пану Василью Загоровскому, маршалку гдрьскому» (Там само. — Ф. 28, оп. 1, спр. 6. — Арк. 210 зв.–211).

<sup>160</sup>ЦДАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 5. — Арк. 57–58 зв.

<sup>161</sup>Там само. — Спр. 6. — Арк. 67–67 зв.

<sup>162</sup>Там само. — Арк. 211 зв.–212.

<sup>163</sup>Там само. — Арк. 253–254, 24.08.1571 р.

*самым великие трудности и знищеня на маестностях наших дилаеть»*<sup>164</sup>.

У жовтні настала черга виправдовуватися Загоровському у відповідь на королівський лист, вручений йому 1 жовтня, в якому йшлося про його змову з міщанами («змовившиися з урядом местким и мещаны володимерское зо всіми пожитка в моць и владность свою взяти мел») і наказувалося не чинити спротиву діям коморника Крупки. Загоровський на своє виправдання показав два королівські листи, датовані 3 серпня і 12 жовтня, якими доручалося йому в опіку вйтівство<sup>165</sup>. До того ж Загоровський твердив, що жодних прибутків із вйтівства не отримував, що було підтверджено бурмистром, радцями і міщанами. Чергова спроба Крупки добитися визнання своїх повноважень від міщан провалилася, і не без участі слуг Загоровського<sup>166</sup>. Похід Крупки на ринок за плечиками, які припадали на вйтівський уряд, теж завершився насильницькими діями з боку тих же слуг: «[Загоровський] пославши слуг своих...з ручницами, зь аркабузами, з луки, стрелами, зь ощепами и иншими многими а розными бронями, мене самого зсоромити, от мяса отбити и мне его брати не допустити, и тое мясо плечка на себе побрати казал», що ті і зробили «за мною и слугами пана Дубницького, воита володимерского, которые деи при мне были, гонили, бити деи мене и слуг пана Дубницького хотели»<sup>167</sup>. Загоровський мав інше бачення ситуації: «Я слуг своих слал куповати мяса, ино што купили, а иншее мещане дали, то принесли»<sup>168</sup>.

Врешті, 4.02.1572 р., Василь Загоровський із Михайлом Дубницьким досягли домовленості у короля<sup>169</sup>, що поклала край претензіям Загоровського до вйтівства. Тож і в цьому конфлікті вйта і міщан однією з

рушійних сил протистояння виступав представник шляхтич.

У ході перегляду актового матеріалу, що передував цим подіям, дослідник неминуче зустрінеться з рядом міщанських скарг на Василя Загоровського, який не пропускав жодної нагоди за рахунок міської нерухомості і перспектив, що впливали з її тримання, поліпшити своє матеріальне становище. Факти ж його біографії навряд чи дають підставу припускати, що у випадку *Загоровського* міщани отримали б *лояльного вйта*, уважного до своїх потреб. Тож чи можна говорити про *вибір* володимирськими міщанами вйта Дубницького, з яким їм у черговий раз «не пощастило»? Та й чи мали міщани шанси на отримання чогось принципово кращого<sup>170</sup>?

#### «Річ посполита міщани володимирські»?

Тим часом спробуємо проаналізувати, чи існувала єдина сила — «*річ посполита міщани володимирські*», яка протистояла вйту, мала спільне уявлення про «благо» для громади і виробляла у відповідності з ним групову стратегію.

18 січня наступного, 1572 року, у скарзі групи міщан, наляканих перспективою виплати шести тисяч золотих внаслідок королівського рішення по цій справі («*обвинены от его королевское млсти о шест тысячеи*»), публічно було вказано на призвідників конфлікту — бурмистра Грицька Конаховича<sup>171</sup>, радців та писарів Андріяса і Адама Мисевських. Скарга виходила, найпевніше, з середовища рядового міщанства, «*посполитого чоловіка*», або ж, що менш імовірно, була інспірована якоюсь частиною верхівки, невдоволеною з дій названих осіб, яка активно послуговувалася риторикою «малої

<sup>164</sup>Там само. — Арк. 254.

<sup>165</sup>Там само. — Арк. 301 зв. Практика отримання від королівської канцелярії паралельних надань, протекція у цих випадках впливових осіб, «за причиною» яких і здобували бажане номінанти, а також майже узаконений механізм «подарунків» для канцеляристів, яким не гребували і монархи, добре відомі і були предметом спеціальних досліджень. Влучно охарактеризував цю ситуацію один зі шляхтичів: «*Хто чого у короля его милости просить, так с канцлереи одерживает*» (ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 14. — Арк. 419 зв.).

<sup>166</sup>ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 6. — Арк. 312–312 зв., 27.10.1571 р.

<sup>167</sup>Там само. — Арк. 314–316.

<sup>168</sup>Там само. — Арк. 311 зв.–312.

<sup>169</sup>Там само. — Спр. 7. — Арк. 145 зв.–146; Ф. 28, оп. 1, спр. 9. — Арк. 165 зв.–166 зв.

<sup>170</sup>Саме так характеризується напруження у стосунках Дубницького і міщан упродовж 1569–1571 рр. А. Зайцем: «Вибір виявився невдалим для міщан, бо невдовзі новий вйт почав поводити себе ще гірше, ніж старий». Див.: Заяць А. Інститут вйтівства... — С. 110.

<sup>171</sup>Варто вказати, що у 1568 р. якийсь Тишко Конахович, за дозволом короля, «спустил» за певну винагороду Василю Загоровському церкву Св. Іллі у Володимирі, що вказує на приязні стосунки поміж ними.

людини». Звинувачення полягали: у самовільних діях міської верхівки супроти війта (*«мы того не сведомы и на то не радили, абы они от пана воита воитовство отняли и пану Загоровскому дали и тому коморнику его королевское мисти воитовства в секвестръ свои гдрьскии взят не допустили»*); у «потаємних» справах бурмистра і Мисевських при дворі короля, на які їх міська громада не уповноважувала, що стало причиною утисків, кривд і шкод, заподіяних міщанам міським урядом і від *«иныхъ некоторыхъ мещанъ братьи и суседов нашихъ»*, наближених до уряду; у залякуванні і змушуванні до певних дій — по прибутті до міста Крупки бурмистр і радці *«заказали нам, посполитому человеку, под горьлы, абых мы до того коморника его королевское мисти не шли, ни в чомъ ся перед нимъ не справовали»*<sup>172</sup>. З'ясувалося, що якась частина міщан посилала своїх посланців до короля з метою почати судову справу проти міського уряду і наближених до нього осіб. Текст документу дає підстави для припущення, що серед невдоволених міським урядом були Матис Постригач (особа, задіяна у конфлікті з Лудовичем) та Семен Волос, активний учасник виступу проти Дубницького на ранньому етапі розгортання конфлікту. Зміни орієнтацій як цих, так і інших представників міщанства, зокрема, і самих міських урядовців у ході цих подій, свідчать про постійне перегрупування сил у ході боротьби за владний простір, пошуки вигідніших союзників і швидку реакцію на зміни ситуації у міській громаді. Серед посланців до короля зі скаргою на міський уряд фіксується лавник Луба. Зважаючи на жорстку залежність лави від війта, можна припустити участь і самого Дубницького у підготовці контрдій проти невдоволених. Втім, закінчилося все визнанням відсутності у сторін будь-яких взаємних претензій, а також запевненням у незастосуванні сили в минулому проти війта Дубницького і коморника Крупки з боку групи міщан.

Засоби, з допомогою яких Дубницькому вдалося переломити хід конфлікту, навіряд чи стануть нам достеменно відомі, однак попри все він вступив у свої війтівські повноваження. Про це свідчить скарга Дубницького, радців і солідарних з ними міщан на Грицька Конаховича, Миска Огородниковича, Адама Андріясовича та деяких інших, які, увірвавшись в дім Волоса Семеновича, побили війта, членів міської ради і міщан під час їхньої роботи над міськими справами<sup>173</sup>. Присутність якихось радників у колі війтівської «фракції» демонструє відсутність солідарних дій і в межах міської верхівки. Того ж таки дня Дубницький досить брутально повівся з комірником Трошкою, який прибув з королівським листом до війта і міщан (*«досыт непристойне листъ его королевское мисти и мене посланца его королевское мисти несоуине принявши»*), побив одного зі служебників коморника і вилаяв присутніх<sup>174</sup>.

Протиріччя у середовищі міщан, а також маніпуляції поняттям *«міщани володимирські»* демонструє також хрестоматійна загалом справа, пов'язана з намаганням війта і зацікавлених осіб зберегти монополію на торгівлю м'ясом, що хронологічно збігається з першим виявом невдоволення міщан з урядування Дубницького і радців Каплі та Завади<sup>175</sup>. Піддані кн. Романа Сангушковича скаржилися на війта Дубницького, Василя Каплю і Степана Заваду, які заборонили їм продаж м'яса всупереч *«стародавнього обычаю»* і нанесли шкоду, наказавши слугам *«мясо в гряз собакам зметати»*. Війт у відповідь на скаргу заявив: *«...не одно врад местскии, але все посполство мещане володимерские то вчинили, и того вам забороняют»*<sup>176</sup>. Однак свідчення вижа містить і голос «посполитого чоловіка» — *«мнозство немалое людеи, мещан володимерскихъ, люду посполитого [...] одностаине на голос крыком великим поведили»*, що вони були непричетні до заборони, більше того, є зацікавленими у збільшенні торгівлі і, таким чином, здешевленні продуктів: *«Не*

<sup>172</sup>ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 6. — Арк. 362–362 зв.

<sup>173</sup>Ці особи *«давно бунты и ростырки в месте чинити звькли, такъ и тепер не переставуючи тых своихъ своволностей и бунту»* (Ф. 28, оп. 1, спр. 7. — Арк. 10–11, 8.03.1572 р.).

<sup>174</sup>ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 7. — Арк. 11–12.

<sup>175</sup>Торгівля на Україні... — С. 136–138.

<sup>176</sup>А. Заяць навів цей епізод на підтвердження своєї тези про те, що з думкою міської громади «змушена була рахуватися міська влада і сам війт», залишивши поза увагою подальший хід подій. Див.: Інститут війтівства... — С. 111.



*только тым подданым кизеи их мл резникомъ, але и нам всімъ, посполитому человеку, то ест с кривдою, [...] што про малост а недостаток мяса на лескахъ мусим дорожшеи куповат, бо, деи, чого много а достатого на рынку продают, тым кождыи человекъ для поживеня и потребности своєї дешевлеи купити может».*

Навіть цей фрагментарний матеріал демонструє, що конфлікти поміж війтом і міщанами навряд чи можна представити виключно як протиборство між двома сторонами, радше йшлося про вузол різних життєвих стратегій і змагальних ходів зацікавлених сторін на території міста. **То ж чи було повігове місто Володимир «містом для міщан»?**

### Шляхта в місті (деякі аспекти)

Почнемо з цитати — репліки учасника судового процесу 1586 р., однією зі сторін якого виступав війт Михайло Дубницький:

*«...в том месте суть не только мещане короля его мл, але тежъ болияя половица места ест подданые казаки панские и землянские, и двори шляхетские, и жидове в тых во всех»<sup>177</sup>.*

Тож яким було кількісне співвідношення різних груп населення у Володимирі? На жаль, мусимо вдовольнитися дуже приблизними і поверховими даними. За підрахунками Барановича, у місті налічувалося до 1635 р. 523 доми, з них власне міські становили 349, залишок у 174 «доми» (1/3 населення Володимира) належав іншим представникам міського населення<sup>178</sup>.

Побор 1578 р. фіксує ринкових домів — 18, вуличних — 55, і 242 доми передміських, серед яких — доми панських, князівських і плебанських підданих без зазначення їхньої кількості<sup>179</sup>. У попередньому реєстрі шосового побору подані такі цифри (зібрано з 22 ринкових домів, з 24-х вуличних, зі 184-х

передміських, з 63 домів шляхетських, «*ktorich iest niemalo przi mieszczie u w mieszczie*»<sup>180</sup>, тобто на час досліджуваних конфліктів приблизно — частина міської забудови належала представникам шляхти. Поголовний збір також був сплачений 180 особами єврейської громади<sup>181</sup>.

На жаль, побори Володимира не розмежовують міщан по юридиках, тож ми не знаємо, яка частина міського населення складала громаду на магдебурзькому праві. За даними М. Богуцької і Г. Самсоновича, ця частина у таких коронних містах як Гданськ, Торунь і Варшава складала лише 25–28 %.

Нормативно до міської громади на магдебурзькому праві не входили міщани, що підлягали замковій юрисдикції, піддані Володимирської і Берестейської єпископії, Луцького біскупства, церковні, князівські, шляхетські, а також представники єврейської громади. У повсякденному житті, однак, бар'єри часто були умовними. Так, наш добрий знайомий по конфліктах — радця і бурмистр Грицько Конахович — несподівано фіксується як підданий Граєвського з передмістя Засмоччя<sup>182</sup>. Міщани, що йшли на службу до шляхти і, тим самим, потрапляли під юрисдикцію свого пана, водночас належали до міської громади, тримаючи нерухомість на міському праві. Зустрічаємося зі скаргою Миколи Лисаковського на війта з міщанами, які побили почтивого шляхтича, його слугу, і посадили до в'язниці у ланцюг. Відповіддю війтів і радців було: *«Войт не сажаль у везенъ свое слуги пана Любачовского, але казал всадити у везенъ мещанина, бо тот Валенти в месте оселость мает и под правомъ местскимъ седит»<sup>183</sup>*. Такий же дуалізм правового підпорядкування був властивий і для шляхти, що купувала нерухомість у представників громади на магдебурзькому праві.

<sup>177</sup>ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 19. — Арк. 635 зв., 26.11.1586 р.

<sup>178</sup>Баранович О. Залюднення України перед Хмельниччиною. І. Волинське восводство. — К., 1931. — С. 75.

<sup>179</sup>AGAD. — Archiwum Skarbu Koronnego, dz. 1, nr. 31, k. 411.

<sup>180</sup>Ibid. — К. 168 v.

<sup>181</sup>Ibid. — К. 169. На питанні існування єврейської громади у Володимирі і інших волинських містах необхідно зупинитися окремо. Тож зазначимо лишень відсутність чіткого відокремлення християнської і єврейської дільниць у Володимирі; ухилення єврейської громади від міських тягарів; зацікавленість у співпраці з її членами князів та представників шляхетської спільноти і, водночас, конкурентність євреїв для міщанської громади.

<sup>182</sup>ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 12. — Арк. 465 зв., 1579 р.

<sup>183</sup>Там само. — Спр. 5. — Арк. 393–394.

Частина міського населення отримувала свою нерухомість у місті безпосередньо з руки короля, що надавало їм іншого, замкового підпорядкування. Так, Криштоф Витвинський отримав від короля сім дворич на передмісті Залужжі, які попередньо належали діничним правом бездітному Васку Колчевському, а той, своєю чергою, мав від короля звільнення *«од податков местскихъ володимерскихъ, од послушенства и прав его, приворочаючи то все до права земского, яко корол его млст ...Жыкгимонтъ службу военную с тоє даровизны преречоному Кочевскому так яко инишым земляномъ повету володимерского розказал и назначил»*<sup>184</sup>. Втім, статус цієї землі на момент отримання її Витвинським не був таким однозначним, оскільки по смерті Колчевського частина дворич була придбана міщанами купівлею чи «фримарком», що призвело до конфлікту Витвинського з міською громадою<sup>185</sup>. Поруч із дворичами Витвинського знаходилися двори Каспера Клодинського, Адама Мисевського, Василя Гулевича на земському праві<sup>186</sup>.

Прикладом використання свого становища урядниками може бути отримання городничим володимирським Михайлом Тихновичем Козинським з руки володимирського старости кн. Костянтина Острозького огородниківського дворича на передмісті Запятничі, друге ж двориче Козинський купив від володимирського міщанина<sup>187</sup>. До того ж, городничий самовільно на міському ґрунті посадив своїх підданих, які перейшли спадком до його дочки Барбари Козинської, з приводу чого між власниками фільварку, що постав на зайнятих Козинським землях, і міщанами точилася запекла війна<sup>188</sup>.

З іншого боку, фіксуються спроби захоплення замкових ґрунтів війтом і міщанами. Так, слуга Лазаря Іваницького Семен

Єнкович скаржився на війта, який вигнав його з дому, що був підпорядкований замку: *«звазнившись на нас, хотечи деи убогую оседлост, тоест дом отца моего, которыи он под его королевскою милостю в месте тутошнем Володимерском маєт, безправне от него отнати и отдалити, а то себе або якому приятелю своему привлацати»*<sup>189</sup>.

Такою ж дражливою була і проблема відстоювання своєї незалежності від міської юрисдикції пятницьким священиком Малофеем, який за допомогою листа від кн. Острозького намагався увільнитися від війтівських претензій: *«абы того священника пятницкого Малофея у присуд свои мистских не приворочал, кдыж он здавна никгды у присуду местском не был»*<sup>190</sup>.

Досить несподівано війт Дубницький опротестовує позов шляхтянкою Хмелевською його і міщан до гродського суду на тій підставі, що Хмелевська є осілою у місті і веде справу з міщанами, тож справа мусить підлягати міському присуду і має вестися не на підставі земського статуту: *«...тые вси артыкулы ...на станы шляхетские а не на местские ест утвороны»*<sup>191</sup>.

Взаємні продажі нерухомості у місті не сприяли чіткому визначенню кордонів поміж юридиками (скажімо, Єронім Дубровський продає свою забудову на Залужжі міщанам)<sup>192</sup>. Схоже, що демаркаційна лінія поміж ними незрідка встановлювалася хіба що в ході конфліктних ситуацій. Перебування під замковим присудом чи у шляхетському підпорядкуванні між тим не ставало на заваді заангажованості особи у міській справі, що добре простежується на прикладі міського писаря Адама Мисевського і його батька, а також на кандидатурі одного з лавників, на підпорядкованість якого за-

<sup>184</sup> Там само. — Ф. 27, оп. 1, спр. 7. — Арк. 373–377 зв.

<sup>185</sup> Там само. Міщани *«упорне а квалтовне зазвонившы на квали и збившы немало посполства места володимерского под вечорь з гаковницами, з ручьницами з оцепами и з рознымъ оружемъ войне належачомъ»,* вибили Витвинського з володіння дворичами.

<sup>186</sup> Там само. — Ф. 28, оп. 1, спр. 22. — Арк. 515–517.

<sup>187</sup> РГАДА. — Ф. 389, спр. 50. — Арк. 81.

<sup>188</sup> ЦДАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 4. — Арк. 55 зв.

<sup>189</sup> Там само. — Спр. 8. — Арк. 11 зв.–11.

<sup>190</sup> Дубницький, якому возний подав у церкві лист князя Острозького з приводу юрисдикції попа Малофея Пятницького, почав сина Малофеевого у церкві *«соромити»* «и словы неуцтивыми на него сегат и до корда се на него торгал, отповеди и похвалки на отца его и его самого чинил, где бы не было в церкви, подобно бы и збил або зранил» (Ф. 28, оп. 1, спр. 7а. — Арк. 159–159 зв.)

<sup>191</sup> ЦДАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 18. — Арк. 637 зв.–340 зв. Війт, врешті, був увільнений від ведення цієї справи.

<sup>192</sup> Там само. — Спр. 16. — Арк. 271 зв.–272.

мковій юрисдикції вказували міщани у конфлікті з Дубницьким<sup>193</sup>.

На відміну від багатьох міст Корони, де на передмістях селилася, як правило, біднота, що не належала до міської громади<sup>194</sup> (і представники маргінальних груп), володимирські передмістя складала переважаючу частину міського простору, включаючи аристократичні князівські і шляхетські анклави (князів Сангушків на Михайлівці, Іллінцизну Загоровських тощо). Тож і просторово Володимир представляв певну цілісність, нерозмежованість за традиційними критеріями.

Однак все це не знімало протиріч усередині недостатньо диференційованої спільноти міста. Традиційним був конфлікт інтересів, пов'язаний з ухилянням від сплати податків, що призначалися на все місто, чи інших міських повинностей князів, представників шляхти, духовних осіб тощо, чії піддані мешкали у Володимирі. Так, міщани скаржилися на підданих *«князеи, панов духовных и светских, землянские, плебанские и поповские, которые в том месте господарском володимерском мешкают, торгу, ремесла и всяких волностей местских уживают и пожиток себе з места имеют и привлацают, а с того и некоторое повинности з местом не помят и на податки, которые до скарбу господарского належат и покладаны бывають, з нами не складаются, и як подвод, так и пенязей подводных до скарбу господарского не дают и шкочу скарбу господарскому и месту тому от часу давного непомерную чиняют»*<sup>195</sup>.

Притягнути ж шляхетських підданих до виконання певного виду робіт, скажімо, замко-

вих, було вкрай тяжко. Так, городничому Василю Загоровському при спробі застосувати силу до цієї категорії міського населення для мобілізації її на замкові роботи, було вказано на аналогічний прецедент, коли попередника Загоровського володимирський староста велів за такі дії бити кием<sup>196</sup>.

Зважати варто і на конкуренцію поміж ремісниками і продавцями різного підпорядкування, про що вже йшлося. Частими були і граничні суперечки. Однак у контексті нашої проблеми чи не найважливішими будуть питання, пов'язані з взаємовідносинами міського уряду і уряду старостинського, гродського, і, відповідно, вйтівської самостійності і загалом самостійності міської громади. Напозір прикладом, який засвідчує усвідомлення міською громадою своєї незалежності від замкової адміністрації, маємо відмову міщан іти до замку слухати королівського листа, які аргументували свою позицію саме рівністю і незалежністю двох урядів. Однак у повсякденному житті невідповідність цих вагових категорій надто очевидна. Продемонструємо нерівність сил на прикладі пересічного епізоду поррахунків за кривди з життя міста, який унаочнює це твердження. Ждан Коіленський, чие ім'я неодноразово фігурує у скаргах міщан про побиття і кривди, своєю чергою скаржився на вйта, лентвйта, бурмиистра, райців і всіх міщан про напад на дім його у Володимирі і жорстоке побиття його і слуг: *«з разными бронями а стрелбою умыслне мощно квалтом на дом мои в месте володимерском на человека спокоюного нашли квалтовне..., з дому моего мене ранного збитого и змордо-*

<sup>193</sup>Там само. — Спр. 14. — Арк. 473–473 зв., 476 зв.

<sup>194</sup>Саме на конфлікті передмістя і міської громади на магдебурзькому праві («міста в мурах») як характерному з середини XV ст. і далі для Любліна наголошує R. Szczygiel, див.: *Konflikty społeczne...* — S. 35.

<sup>195</sup>ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 4. — Арк. 20–21. Серед власників підданих згадані: єпископ Вікторин Вербицький, владика Феодосій, кн. Роман Федорович Сангушкович, восводичі віленські Радивили, князь Лев Сангушкович Кошперський, князь Микола Збаразький, Петро Богданович Загоровський, кн. Дмитро Андрійович Козека, Микола Дубровський, Ждан Томкович Коіленський, Сенюта Хмельевський.

Митний і поборовий писар млинового побору комори володимирської скаржився на несплату млинового побору підданими ряду осіб *«...места уживают, пива варят, шинкуют, хлеб перепекают, на месте продают, мелочи збожя своего пшеницы жита и нищие яринные, так теж солоды у млыне замковом володимерском»*. Серед них фіксуються піддані михайловецькі кн. Романа Сангушковича і Льва Олександровича Сангушковичів, піддані висилівецькі віленських восводичів Радивилів, які тягнуть до двора Фалимицького, Миколи Дубровського на Засмочі, Михайла Козинського на передмісті (ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 2. — Арк. 99).

<sup>196</sup>Попередник Загоровського Федір Солтан оповідав, що коли він вчинив подібним чином за старостування Кишки, той *«казал был ми за то кием дати и если бых деи тому прозбою через зацных людей не забег, тогда бых деи в таковое внимане и неласку его королевское милости пана своего пришил, жебы ми то на доброй славе шкочило и в раду бых заразом збыл»*. Постанова Кишки була такою: *«...кды которые княз, пан, шляхтич якое делницы своее в замку не заробил, тогда я такового листом его королевское милости и в рядовым обсылал и року покладал, жебы делницу свою в замку заробил, а если бы на рок от мене зложоны делницы своее не заробил, тогда я з вижом замковым слуг своих на имене таковое посылывал и не в месте, в имену его за то грабеж чинил, а в месте мне никгда забирати подвод и подданных шляхетских недопусканю»* (ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 4. — Арк. 32–32 зв.)

ваного так же и слуг моих выволокиши на рынок и казавши в звонь при церкви мурованой и на рынку воить звонити на квалт, кийми били и мордовали и заледво живого оставили»<sup>197</sup>.

Того ж таки дня підстароста Михайла Павловича, чиїм слугою був Коїленський, з кінним загоном влаштував розправу над учасниками нападу<sup>198</sup>.

Але якщо цей епізод демонструє силу перевагу замкового уряду, то інший є свідченням домінування замку у сфері повноважень. Павло Коритенський, скривджений вироком кременецького гродського суду, що діяв на руку старости князя Януша Збараського, хотів засвідчити своє невдоволення принаймні у міському суді, на що отримав відповідь: «...пан подстарости и пан судья и пан присар, врядники кгородские кремьянецкие, присылали до нас з возным и з шляхтою, заказуючи намъ под горломя, абыхмо того оповеданя вм противку них ку записываню до книг ниших месцких неприимовали, а так деи намъ то трудно вчинити противку вряду кгородскому»<sup>199</sup>.

Судові і адміністративні реформи 1564–1565 рр., а також ситуація по Люблінській унії значно пожвавили політичне і товариське життя шляхти, центром якого неминуче ставало місто. Прискорюється і процес купівлі нерухомості в місті, наявність якої стає чи не обов'язковою для судового апарату. Судові роки і рочки, сеймики та багато інших нагод для зібрання були часом дії своєрідних спектаклів, під час яких відбувалися публічні судові та позасудові процедури (скажімо, «обволання», тобто доведення до широких кіл певної значущої інформації, чи оголошення ворожнечі, яке могло набирати і такого характеру: слуги кн. Пронського, луцького старости, схопили в Луцьку слугу кн. Острозького Якуба Мошенського, побили і «катови до рукъ отдали, которого катъ водячы по рынку...плюцами с плюгавостями по твари и по голове бил и они

катови того помагали, а пана Мошенского за руки держали»<sup>200</sup>»).

«Беседи» по корчмах та міщанських житлах як сталий атрибут шляхетського товариського життя, супроводжувані великою кількістю випитого, сприяли ліквідації гальмівних поведінкових механізмів. Так, до міської колоди були посаджені за наказом радців служебники князя Романа Сангушківича і Прокопа Волчка Жасковського: «...казали в колоду посажати, ижъ деи оденъ з них...пьючи горильку в том дому, где ее шинькують, квартою у ворота кинул, а другий... в томъ же дому, пьючи горилку, аркабузь нагрючоваль, где мы седели»<sup>201</sup>. Боярин Гулевича у Ковелі на торгу, «упившиися, по месту бегал, стрелял»<sup>202</sup>. Пересування Ждана Кріленського по Володимирі у нетверезому стані часто фіксувалося у судових книгах внаслідок скарг міщан про кривди з боку слуги підстарости.

Фіксуються випадки смерті від надмірної кількості випитого і нещасні випадки внаслідок сп'яніння, зокрема, за таких обставин, упавши з коня, загинув епізодичний герой нашої історії — Василь Борзобогатий Красенський. Спочатку звинувачених у загибелі пана слуг увільнили в кінцевому підсумку від відповідальності: «только в том винни, же небожчика яко пана за опилством не устерегли»<sup>203</sup>. Перелік подібних справ навряд чи вдасться вичерпати. Наостанок все ж хочу запропонувати вкрай лаконічний і дуже виразний епізод шляхетського дозвілля: «...пили есмо в товаристве з Гришком а Лосятинским, товаришми моими в Бутятничох, и не допивши там, в недостатку напитку пришли есмо были допивати тут до Русович, вже по смерканю, и седечи деи на беседе тут в Русовичах, товариш наш Гришко почал нарыват и соромотити русовлян, а потом очи заливати и бити, и в том деи часе яко пьяныи человек, не пометам, як мене поймавши тут до везеня осадили»<sup>204</sup>.

Додаймо до цього традиційні уявлення шляхтича про вивищеність його над іншими

<sup>197</sup>ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 7а. — Арк. 62–62 зв.

<sup>198</sup>ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 7а. — Арк. 64–67.

<sup>199</sup>Там само. — Ф. 28, оп. 1, спр. 14. — Арк. 336.

<sup>200</sup>Там само. — Ф. 28, оп. 1, спр. 17. — Арк. 616.

<sup>201</sup>Там само. — Спр. 5. — Арк. 138–138 зв.

<sup>202</sup>Там само. — Спр. 8. — Арк. 98.

<sup>203</sup>Там само. — Спр. 18. — Арк. 36.

<sup>204</sup>Там само. — Спр. 9. — Арк. 143–143 зв.

станами, елементи негативізму у ставленні до міщанина, зокрема, як до особи, що наживається за рахунок лицарства<sup>205</sup>, і картина перебування шляхти в місті буде цілком викінченою. Продемонструємо це на прикладі відвідин корчми урядником князя Пронського Гермогеном Шишкою, який проїздом виявився у Свиначині. Отож, за словами Шишки, у корчмі на момент його появи перебувало *«ковно хлопов пъяных»*, яких він попросив поводитися з ним *«яко се гостеви годит»*. Про характер прохання свідчить подальша реакція відвідувачів, які у відповідь на Шишчині слова *«на тот час в дуды грат и въ бубен бит, танцуют почали»*. Подальші вимоги шляхтича полягали у пропозиції відвідувачам покинути корчму: *«тым выити розказал, так ижъ вси без ображеня вышли»*. Чи варто дивуватися, що гостювання у Свиначині для Шишки було подовжене на тиждень за рахунок сидіння у міській в'язниці<sup>206</sup>? З іншого боку, саме в час масового перебування шляхти у місті міщани отримували значні прибутки, надаючи житло та забезпечуючи її дозвілля<sup>207</sup>.

Ми зупинилися на деяких больових точках у взаєминах шляхти і міщан на території волинського міста, а також на окремих поведінкових моделях, які опосередковано впливали на ці взаємини. Хоч все це не виключало добросусідських стосунків поміж представниками шляхти і міщанства чи їхніх солідарних дій у тій чи тій ситуації, однак поєднати в одній особі різні системи цінностей було все ж непросто. Це відчувалося і сучасниками Лудовича і Дубницького, зокрема, роздвоєність вїта *«яко мещанина і шляхтича»* була зартикульована князем Острозьким під час судового процесу за участю Дубницького<sup>208</sup>.

### «Яко мещанин и шляхтич», або Двадцять років потому

Після серії конфліктів 70-х рр. вїт Дубницький остаточно визначився зі своєю орієнтацією. Жадані багатьма «плечики» на термін 1573–1579 рр. заставляються служебнику підстарости Ждану Томковичу Коїленському, у протекції якому звинувачувався і Лудович 1566 р.<sup>209</sup>. Гродські урядники за повелінням старости допомогли вїтові повернути відібрані міщанами під час конфлікту пивниці, комори та іншу маєтність<sup>210</sup>. Ще у 1576 р. Дубницький веде справи з міщанами про матеріальне відшкодування збитків, заподіяних ними протягом серії конфліктів початку 70-х, сума якого була встановлена комісарським декретом у 1572 р. і дорівнювала 1336 золотих<sup>211</sup>.

У подальшому Дубницький неодноразово заступає гродських урядників, включно з підстаростою<sup>212</sup>, і то на досить тривалий термін (Олександр Курцевич поїхав на лікування до Любліна, залишивши на своєму місці Дубницького<sup>213</sup> і писаря), а також займається адвокатською практикою, зокрема, виступає уповноваженим князя Курбського, наступника владики Феодосія — Мелетія Хребтовича Богуринського, Михайла Загоровського тощо<sup>214</sup>. Часто підпис Дубницького зустрічається на приватноправних актах представників шляхетського соціуму, що свідчить про щільність його товариських зв'язків.

Принагідно зауважимо, що зв'язки з гродським урядом вибудовував і владику Феодосій, делегуючи до канцелярії своїх урядників. Так, писар Феодосія — Мартин Приборський, залишаючись його слугою (тримаючи від Феодосія маєток Грушевичі), виконує обов'язки гродського підписки<sup>215</sup>. Інший служебник владики — Ждан Цирський

<sup>205</sup>Bogucka M. Miejsce mieszczanina w społeczeństwie szlacheckim: atrakcyjność wzorców życia szlacheckiego w Polsce XVII wieku // Społeczeństwo staropolskie. — Т. I. — Warszawa 1976. — S. 185–200; Wyrobisz A. Mieszczanie w opinii staropolskich literatów // Przegląd historyczny. — Т. LXXXII. — 1991. — Zeszyt 1. — S. 51–77.

<sup>206</sup>ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 20. — Арк. 17–17 зв.

<sup>207</sup>Там само. — Ф. 27, оп. 1, спр. 3. — Арк. 11 зв.: *«...под зъездом теперешним шляхты тут до Володимера [...] не могли ничего спродати и пия шинкари, которого были на тот зъездъ зготовали, на томъ шкодукют яко триста золотых полскихъ»*.

<sup>208</sup>Там само. — Спр. 19. — Арк. 575 зв.

<sup>209</sup>ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 7а. — Арк. 204–205 зв.

<sup>210</sup>Там само. — Спр. 8. — Арк. 158 зв.–159.

<sup>211</sup>РГАДА. — Ф. 389, оп. 1, спр. 216. — Арк. 29–30 зв., 32–32 зв.

<sup>212</sup>Там само. — Спр. 11. — Арк. 18 зв.; Спр. 13. — Арк. 246; Спр. 14. — Арк. 185 зв.; Спр. 15. — Арк. 218.

<sup>213</sup>Там само. — Спр. 17. — Арк. 453.

<sup>214</sup>Там само. — Спр. 13. — Арк. 165а–165а зв.; Спр. 15. — Арк. 258; Спр. 16. — Арк. 44; Спр. 18. — Арк. 471 зв.

<sup>215</sup>Там само. — Спр. 8. — Арк. 14; Спр. 11. — Арк. 37; Спр. 13. — Арк. 186.

(Чирський) — водночас обіймав уряд возного<sup>216</sup>. Обидва були вихідцями з Холмського повіту<sup>217</sup>.

За в'їтівства Дубницького була збудована ратуша, однак на правду-таки без малого через двадцять років (перша згадка датується 1584 р.<sup>218</sup>). Проте і за існування ратуші суд часто провадився «в дому судовом воитовскомъ в суду поточного», «...туть в дому своемъ засил, где завсугды сужу и судити буду, а на ратушу не поиду»<sup>219</sup>. Дубницький також присягнув міській громаді: «[в'їт], будучи врядником и оборонцою в месте володимерском, вместо обороны, которую был повинень мясту водле повинности вряду и присяги своее чинит». За його урядування відновилася і ротація міських урядників, що, однак, не припинило надужити в'їта своєю владою при їхньому обранні, про що свідчить скарга бурмистра і радців на неможливість судочинства внаслідок специфічності характеристик обраних в'їтом лавників: Лентв'їт Курило Васильович, брат рідний в'їта, не є присяглим, тож і судити не може, «такъ тежъ Юско Коваль, которого пан воитъ менитъ быти старшимъ присяжникомъ, ино он естъ слугою замковымъ, тогда деи водле права маидеборского нас судити не можетъ, к тому Гарасимъ Андриевич, которыи се менитъ быти присяжникомъ, тот деи естъ явным а досветчоным мужобоица, которыи водле права нас судити не можетъ». Залишилося два лавники, які самі судити не можуть<sup>220</sup>.

Наступна скарга уточнює інформацію: Юско Коваль, окрім того, що є слуга замковий, «на тот уряд жаден з нас чоловек посполитыи, не обирал, але деи ты пане воите его собе к воли обрал». Гарасим був убивцею свого дядька. «А Мартин Кравец которыи се теж менит быти присяжником, то деи ест слуга владыки его милости и оселости деи межи нами не мает и вси

деи тые не ест обраны о речи посполитое и так деи обычаи права нашого маидеборского не ест, яко брат рожоныи судеи так и тот, которыи праву нашему неподлег и так теж мужобоица судяи быти не маюти не розумем быти за врядники в праве нашем»<sup>221</sup>.

Втім, скільки-небудь тривалих суперечок поміж Дубницьким і міщанами гродські книги не фіксують, що, своєю чергою, зовсім не свідчить про відсутність тих незначних суперечностей, на яких наголошувалося вище. Варто було порушитися певній рівновазі, і сценарій повторився з дивовижним відтворенням усіх попередніх елементів. Приводом послужив майновий конфлікт Дубницького з шляхтичами Овлучимськими, що призвів до нападу Овлучимських на в'їтівський дім 14.12.1584 р., в ході якого був убитий бурмистр. По стороні нападників виступав і наш знайомець Адам Мисевський і деякі міщани<sup>222</sup>. Майже одразу виник альтернативний сценарій події, поданий у суді Овлучимськими після оскарження їх з боку в'їта і міщан, за яким зброяна сутичка була інсценізована Дубницьким з метою компрометації суперників; бурмистр же став випадковою жертвою перестрілки. Почалася війна свідків, які давали щораз різні свідчення на користь то однієї, то іншої сторони. До гродського суду поперемінно вписувалися скарги на підкуп окремих осіб і силовий тиск на них<sup>223</sup>. 2.05.1585 р. справа розглядалася Стефаном Баторієм, однак вирішена не була<sup>224</sup>. Несподівано виринув і претендент на в'їтівство — по-справжньому «темна конячка» — королівський комірник Ленарт Стронський з наданням йому від короля володимирського в'їтівства, датованим 2.03.1585 р., по двох місяцях після скарги Дубницького про напад Овлучимських у грудні 1584 р. Швидкість привілею створює враження, що інциденту чекали. Текст королівського листа до Дубницького посилює враження: «...намъ

<sup>216</sup>Там само. — Спр. 14. — Арк. 494–495.

<sup>217</sup>Там само. — Спр. 8. — Арк. 224.

<sup>218</sup>Там само. — Спр. 17. — Арк. 518 зв.

<sup>219</sup>Там само. — Спр. 21. — Арк. 237 зв., 142, 1588 р.

<sup>220</sup>Там само. — Спр. 14. — Арк. 473–473 зв., 476 зв., 1.12.1581 р. Отже, до очолованої в'їтом лави входив лентв'їт і чотири лавники.

<sup>221</sup>Там само. — Спр. 15. — Арк. 36 зв.–38, січень 1582 р.

<sup>222</sup>Там само. — Спр. 17. — Арк. 636.

<sup>223</sup>Там само. — Спр. 18. — Арк. 135; Спр. 19. — Арк. 838–838 зв., 839 зв.–840 зв., 867 зв.–868; Спр. 21. — Арк. 208 зв.–210 зв.; Спр. 22. — Арк. 136–137, 173–175, 201.

<sup>224</sup>Там само. — Спр. 19. — Арк. 32 зв.–34 зв.

*есть дана певна видомость о знишенью и спустошенью мещанъ нашихъ володимерскихъ, и которые невинне горьла дали презъ злую справу твою». Війту наказано було стати перед королівськими комісарами зі своїм привілеєм на війтівство і дати справедливість міщанам<sup>225</sup>. Стронський скаржився на Дубницького про відмову поступитися війтівством і образу у присутності міщан: «...буде первеи катом и пси буде биль, ниж воитом зостане, а нан канцлер листы jakieс фалшиве оному подавал з оным жачком своим, которого зовут Олешком, которому се я дамъ знати, бо быхъ я таких листов jakie он принесль, зъєднал собе, што немера, а то все фрашки и бредня. Бо и сам не ведает, чого се домогает, бо с корол не мает ничего до мене, бо я не од него маю тое воитовство, але от короля Августа, бо яко ми тотъ корол не дал, так ми теж оного взят не може»<sup>226</sup>. Війт відмовився стати перед комісарами, поміж іншого вказавши на відсутність міщанських скарг перед будь-яким із судів: «значи то, иж кривды жадное и утисненя нивчом не мели»<sup>227</sup>, а також поскаржився на радців і міщан (серед них — Яким Стрив'язький<sup>228</sup>, Степан Завада, Михайла Огородникович), які з Малхером Овлучимським і Стронським у домі Мисевського «вимишляли» міщанські кривди<sup>229</sup>.*

Пружина конфлікту була спущена: «звыкъ от часов немалых, кгда еще воитом зостал, кривды втиски в разных речах так поеденком яко и сполемъ всему мисту мещаном володимерскимъ чинит»<sup>230</sup>. Наступним етапом була відмова міщан вести спільну справу з Дубницьким про гвалт його дому. Війт подав скаргу до короля, звинувативши їх у змові з Овлучимськими<sup>231</sup>.

26.11.1586 р. відбувся суд у Володимирському гродському суді за участю кн. Острозького. На боці Овлучимських свідками виступали їхні свояки Ян і Прокіп Пузовські<sup>232</sup>. Луцький староста кн. Пронський прислав листа, яким засвідчив, що його піддані, очевидці подій, підтверджують версію Овлучимських. Дехто з міщан теж визнав, що свідчення на користь Дубницького давалися ними під тиском. Однак князь виніс вирок — Дубницькому під присягою підтвердити свої звинувачення. Овлучимські просили про апеляцію до короля, що їм і було дозволено<sup>233</sup>.

Упродовж наступних років фіксується напруження поміж війтом і міщанами, а також поміж війтом, Овлучимськими та окремими представниками шляхти. Однак всупереч судовій риторичі, яка демонструвала жорстке протистояння, кожна із сторін знаходила можливості для існування в нових умовах, врешті, не таких уже і нових. Наступник же війта Стронський безслідно зник з володимирських обріїв.

Втім, поміж повторюваних деталей конфліктів була одна змінна. Якщо у першому випадку, пов'язаному з особою Лудовича, фіксується пасивна міська рада, яка сприймається як додаток до війта; у першій серії напруження поміж Дубницьким і міщанами (1569–1572 рр.) окремі радці є ініціаторами конфлікту, однак дії їх навряд чи можна розцінити як певну спільну справу; то друга серія, а також передуючі їй події, демонструють раду вже як суб'єкта міського простору. Рада присилає до війта позови «под печатю местскою ведле права нишого належного маидеборского»<sup>234</sup>, порушуючи тим самим королівську юрисдикцію над війтом і

<sup>225</sup>Там само. — Спр. 19. — Арк. 50 зв. — 51.

<sup>226</sup>Там само. — Арк. 126–126 зв.

<sup>227</sup>Там само. — Арк. 175.

<sup>228</sup>Стрив'язький, шляхтич і у певний період — гродський писар, був одружений з Катериною Волосовною, дочкою радці за урядування Максима Лудовича і активного учасника конфліктів (Ф. 28, оп. 1, спр. 13. — Арк. 96).

<sup>229</sup>Там само. — Спр. 19. — Арк. 186. Дубницький також вказав на комісарський суд як невластивий у справі міщанських кривд, пославшись на прецедент, коли у Торуню справу його і Загоровського король переадресував до магдебурзького суду лентвійта і лавників (з приводу кривд міщан) (Там само. — Арк. 173).

<sup>230</sup>Там само. — Арк. 309–310.

<sup>231</sup>Там само. — Арк. 315–316.

<sup>232</sup>Там само. — Ф. 27, спр. 9. — Арк. 373–375 зв.

<sup>233</sup>Там само. — Ф. 28, спр. 19. — Арк. 572–648 зв.

<sup>234</sup>Щоправда, з цими позовами війт повівся вкрай непоштиво: «тые вси позвы вкинувши в кал и ногами их потоптал и пошарпаль, и поведил: «иж ден тым пном бурмистру и рядцам так же ся от мене достанет» и взявши тые позвы с калу пошарпаные вкинул окном в сени Стефану Заваде, радце места его кр млсти» (ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 14. — Арк. 411 зв., 1581 р.).

власний запис (даний війтові під зарукою 500 золотих) визнання невідповідності війта міській громаді<sup>235</sup>. Міська рада за підтримки міщан протестує проти особи лентвійта, яким виявився рідний брат Дубницького, Кирило (чи Курило) Васильович<sup>236</sup>. З тексту скарги довідуємося про усвідомлювану необхідність акту визнання міщанами особи лентвійта, що легітимізував війтівський вибір. Фіксуються також спроби райців без участі війта провести процедуру переобрання членів на нову каденцію, яка дала б змогу зберегти на наступний термін склад старої ради, неугодний війтові<sup>237</sup>.

Троє лавників у 1581–1582 р., що обиралися з руки війта, солідаризуються з радцями, відмовляючись виконувати свої функції<sup>238</sup>. Пізніші події засвідчують необхідність згоди міщан щодо осіб призначуваних війтом членів лави: лавники *«вси деи тые не ест обраны»*<sup>239</sup>. Водночас, цей запис демонструє змогу війта провести на ці уряди своїх людей, про що свідчать і подальші скарги на війта<sup>240</sup>.

Ратуша, збудована за Дубницького, під час конфлікту стає місцем опозиції щодо нього: війт визнав, що міщани його *«на ратушу не пускают и завжды ратуши замыкают»*<sup>241</sup>.

Сам війт Дубницький, скаржачись під час конфлікту в гродському суді на бурмистра і радців, зартикулював можливий варіант союзу міської ради і війтівських недоброзичливців з-поміж шляхти: *«[бурмистр і радці] збунтовавши место володимерское с посполитым человеком..., не могут сами того взавнения своего выполнить, але хотечи под покрывкою таковыи*

*умысль свои выконати..., способивши себе на помоч»* слуг Каспера Клодинського, Андрія Козеки і Овлучимських, з Ленартом Стронським (претендентом на війтівство) напали на його дім<sup>242</sup>.

Отже, за опозицією «міська рада (і певні міщанські групи) — війт» у 80-і рр. прочитуються серії спроб міщанської верхівки перерозподілити систему владних повноважень у міському просторі на свою користь. Конфлікт між Дубницьким і Овлучимськими, врешті, як і будь-який інший, виявився доречним для артикуляції претензій. З іншого боку, очевидно, за ці роки змінилася ситуація і всередині шляхетської спільноти, для якої війтівство залишалося ласим шматком.

### Замість епілогу, або Відкритий фінал

Максим Лудович пережив свого колишнього суперника принаймні на два роки і помер, мабуть, за всіма правилами «доброго вмирання» статечного волинського шляхтича. Дубницькому пощастило ж значно менше. Програвши справу у трибуналі з Єронімом Дубровським 24.08.1591 р., а потому, 14.02.1592 р. — з братами Овлучимськими, оголошений за трибунальським вироком банітом, він помре, перехований дружиною, і буде похований за спеціальним дозволом короля 21 травня того ж року<sup>243</sup>.

Малхеру Овлучимському за трибунальським вироком було призначене відшкодування в 1070 кіп на маєтках Дубницького. На Єроніма Дубровського припадала сума від війта в 4000 кіп. Однак вдова Томила Дубницька заперечувала проти виплат на тій

<sup>235</sup>ЦДАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 14. — Арк. 468 зв.–469.

<sup>236</sup>Серед радців фігурує Степан Завада, а серед міщан, що підтримували раду — Волос Пацкович і Лукаш Огородникович. На закиди міщан війт продемонстрував привілей на війтівство, за яким він має право призначати лентвійта за власним бажанням.

<sup>237</sup>ЦДАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 15. — Арк. 9–9 зв., 38 зв.–39, 1582 р. Рада розглядала акт обрання ради як справу самих міщан *«поспол з паном воитом»* (арк. 38 зв.). Війт же бачив свої функції в обранні радців як домінуючі: *«жаден иншии толко я яко воить дедичныи с посполитым члвком радец новых... обирати и встановляти моц и волност мам»* (арк. 9 зв.). Незгода війта на переобрання старих радців не вплинула на вибір міщан: *«...воить не слушаючи речи посполитое и ничего з нечю посполитою не радивши и з [г]нвом з громады отиол проч»*.

<sup>238</sup>Там само. — Спр. 14. — Арк. 468–468 зв. Війт сказав, що *«тые то лавники умыслне то чинят, а до суду не идут нидля чого иншого, одно ку зволоце справедливости моее»*.

<sup>239</sup>Там само. — Спр. 15. — Арк. 37 зв.; Спр. 21. — Арк. 34–36 зв., 142.

<sup>240</sup>Там само. — Спр. 19. — Арк. 901 зв.: *«...лавныковъ крвныхъ братанковъ своихъ розжонныхъ, а другихъ неосельныхъ и месту непрысеглыхъ а иныхъ в летехъ зошлыхъ и на здоровю уломныхъ и у праве письма неучонныхъ не водле права маидеборского обране ихъ»*.

<sup>241</sup>Там само. — Арк. 405 зв.

<sup>242</sup>Там само. — Арк. 701.

<sup>243</sup>Там само. — Ф. 27, оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 244 зв.–247, 307–311 зв.



підставі, що вйтівство і Дубники були записані їй чоловіком у віно і під певну суму грошей раніше, аніж винесений вирок, тож розраховуватися своїм майном за чоловікові гріхи вона не повинна<sup>244</sup>.

Шляхом позасудового замирення з суперниками і згоди на часткові виплати (Овлучимському за половину вйтівства 1000 зол.) Дубницькій вдалося зберегти вйтівство і нерухомість для свого сина<sup>245</sup>.

Щоправда, вйт Абрам Дубницький 1599 р. все ж поступиться вйтівством володимирському земському писареві Юрію Овлучимському<sup>246</sup>.

«Розказування» подібних історій взаємовідносин вйта і міщан на тлі загальної ситуації у містах ранньомодерного часу можна продовжувати і далі, що і провокує дослідника на заміну епілогу відкритим фіналом.

#### Деякі міркування замість висновків, або Апологія вйта

1. Спроби звести міські конфлікти генерально до протистояння вйта і усієї міської громади на магдебурзькому праві виглядають як певне спрощення, за яким губиться багатоманіття стосунків у межах міського простору. В той же час конфлікти для дослідника є вдячним матеріалом, через призму якого виявляються приховані від побіжного погляду сторони життя.

2. Розчахнутість вйта поміж рольовими обов'язками шляхтича і міщанина робить цю постать міського життя досить драматичною. Повернімося до скарг міщан на Лудовича 1566 р. і спробуємо проаналізувати їх з урахуванням вйтівського досвіду не лише Лудовича, а і його наступника, а також серії інших історіографічних персонажів:

— неприсяглість вйта, відсутність лентвйта, незмінність урядників, особливості вйтівського судочинства тощо, зафіксовані на 1566 р., були для Володимира найімовірніше усталеною нормою, що свідчить, своєю чергою, про неунормованість приписів магдебурзького права у місті на магдебурзькому праві. Звернімо увагу на посилення у тексті скарги на статут, який приписує вйту судити разом із трьома представниками ради, а не на традицію у Володимирі, скажімо, за Лудовичевого батька, а також порівняймо припис статуту з пізнішою, за Дубницького, практикою формування міського уряду, зокрема, лави, що суттєво відрізнялася від «нормативного» припису статуту. Тож ішлося не стільки про виправлення ситуації, скільки про введення «новини» у звичну практику міщанського життя Володимира. Аналогічна картина спостерігається і з іншими претензіями щодо Лудовича. Факт проведення ним судочинства по корчмах можливо і мав місце, однак не був чимось надзвичайним: за потрактування корчми як місця недоброго у тогочасному соціумі звернімо увагу на факт засідань у корчмі каптурового суду (шляхетського!)<sup>247</sup>. Звинувачення вйта у хабарництві теж може бути прочитане дещо інакше, якщо зважити на широке побутування у шляхетському соціумі традиції дару з метою отримання бажаного, віддарування за послуги, «дякування» суду за проведений процес. Ці та подібні до них акти пронизували життя від його нижчих щаблів до найвищих<sup>248</sup>, тож відрізнити «дар» від «подарка» було нелегко.

— відсутність чітко окреслених обов'язків вйта і їхнього розмежування поміж вйтом і радою творила сприятливий ґрунт для звинувачень вйта у недбалстві, відповідальність за яку мала б нести вся гро-

<sup>244</sup>Там само. — Ф. 27, оп. 1. — Спр 9. — Арк. 40 зв.–42.

<sup>245</sup>За допомогою приятельської угоди, схоже, були поладжені і стосунки з володимирськими міщанами. Так, син Михайла — Абрам Дубницький як уповноважений від матері і інших батьківських спадкоємців на ведення судової справи з володимирськими міщанами перед королем погодиться 6.05.1592 р. на перенесення поладження претензій до Володимира на звичний приятельський суд. З боку міщан уповноваженим на ведення справи виступатиме ще один міщанин-шляхтич — Григорій Холявич Дворецький (див. примітку № 250) (РГАДА. — Ф. 389, оп. 1, спр. 200. — Арк. 68 зв.–69).

<sup>246</sup>У дозволі короля на передачу вйтівства Овлучимському підкреслювалася королівська зверхність у питаннях призначення вйта; вказувалося, що вйт самовільно не може поступатися урядом на користь іншої особи. Водночас зауважувалося, що це не обмежує дідовичного характеру вйтівства, властивого для волинських міст, на відміну від коронних, які є об'єктом купівлі-продажу (РГАДА. — Ф. 389, оп. 1, спр. 202. — Арк. 15 зв.–16 (див. примітку № 45)).

<sup>247</sup>Суд каптуровий засідає в домі корчемному Капші: «в дому мешанина тутошнього володимирського Василя Капли шинковномъ, заседши на беседе» (ЦДІАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 9. — Арк. 65).

<sup>248</sup>Bardach J. Czolobicia i poklony. Kartka z dziejów administracji Wielkiego Księstwa Litewskiego w XV–XVI w. // Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w. — Warszawa, 1970. — S. 379–390.

мада (чого варті звинувачення Лудовича у відсутності по міщанських дворах відер на час пожежі чи відсутність міської сторожі; навряд чи можна припустити, що вїйт був переконаним супротивником доцільності цих заходів і перешкоджав міському урядові в їхній реалізації). З іншого боку, Дубницький жодного разу не був звинувачений у відсутності ратуші, тож можна припустити, що цей факт не вносив істотного дискомфорту в життя міської громади.

— агресивний характер полагодження стосунків з міщанами, що інкримінувався Лудовичеві, був нормативним як для його наступника, так і для інших вїйтів-шляхтичів, що провокувалося шляхетськими поведінковими стереотипами у стосунку народу-шляхти до представників інших станів;

— необхідність полагодження інтересів «братів шляхти», яка кількісно становила значний елемент міського життя (конкуруючи з міщанами у різних сферах), де будь-який вибір призводив до надбання якщо не ворогів, то недоброзичливців; відсутність у багатьох випадках і подоби вибору внаслідок владного, легітимного і нелегітимного, домінування середовища старостинського уряду, якому вїйт частково підлягав, а точніше, серед членів якого шукав свого місця;

— зосередження в руках вїйта певних владних повноважень, з допомогою яких частина учасників міського життя могла реалізувати свої життєві сподівання, а відтак, складався благодатний ґрунт для маніпуляцій, коаліцій, торгів у сфері міжособистісних взаємин, заложником яких і ставав вїйт; врешті, конкуренція поміж гродськими урядниками чи наближеними до них особами за можливість отримати непогане джерело прибутків, яким було вїйтівство.

Все це і робило для вїйта міський ґрунт сейсмично небезпечним, де нестійка рівновага взаємовідносин могла порушитися будь-якої миті. За цих умов етично забарвлена проблема «кращого» чи «гіршого» вїй-

та видається досить некоректною, становище вїйта навряд чи могло залежати від його особистих якостей, радше на нього впливала та чи та розстановка сил, його соціальний статус — наближеність до ключових постатей регіону, родинна і товариська ситуація тощо.

3. Конфлікти 1566–80-х рр. (умовно «між вїйтом і міщанами») поступово все виразніше набирають вигляду боротьби міської ради з вїйтом. У конфлікті 1566 р. фіксуємо лише участь представників купецтва (Капля, Ганнібал Влох), які скористалися ситуацією для того, щоб увїйти до міського уряду, традиції урядування якого перебували найімовірніше в зародковому стані. 80-і рр. демонструють активне, солідарне протистояння ради вїйту щодо сфер впливу.

Типологічно конфлікти у Володимирі подібні до конфліктів у коронних містах після локації, які супроводжували становлення міського самоврядування<sup>249</sup>.

4. Між тим варто зауважити певну нерозмежованість міського населення за становими ознаками, так, чільне місце у конфліктах відіграють шляхетні міські писарі (Мисевські, Ян Чарнацький у 80-рр.), які, водночас, вибудовують свої життєві стратегії і з розрахунку на середовище гродської канцелярії. Члени гродської канцелярії, своєю чергою, теж не залишаються осторонь від цих подій. Шляхта вступає у ситуативні домовленості з міщанами у вигідних для неї випадках без урахування станової солідарності. Процесам творення солідарних дій поміж представниками різних станів сприяли і мішані шлюби, особливо у середовищі дрібної шляхти і багатших міщан. Домінування старостинського уряду, на якому наголошує історіографія, і яке фіксується актовими книгами, між тим не конче було конфліктним. Так, у Володимирі гродське середовище становило притягальний центр для активних представників міщанства<sup>250</sup>, а також для прибульців-шляхти, які починали своє утвердження з міста.

<sup>249</sup>Див., зокрема: Myśliński K. Wojt dziedziczny... — S. 7–43. У польській історіографії усталилася думка, що процес зміцнення магістрату, який неминуче обмежував владу вїйта, був приречений на конфліктне тривання (Pazyra S. Geneza i rozwój miast mazowieckich. — Warszawa, 1959. — S. 265).

<sup>250</sup>Зауважимо, що уповноважений від міщан на ведення судової справи перед королем зі спадкоємцями Дубницького Григорій Холявич Дворецький, володимирський земський підписок, імовірно, був сином Миска Холяви, який фіксувався серед ініціаторів конфлікту з Дубницьким у 1569 р. (див. с. 82). Сам же т. зв. Дворецький виступає під іменем Григорія Холявича, міщанина, у ряді судових актів другої половини 90-х рр., зокрема, див.: ЦДАК України. — Ф. 28, оп. 1, спр. 21. — Арк. 508 зв.

Рухливість героїв цієї історії в межах різних груп напозір нагадує «броунівський рух», що зайвий раз може підтвердити існування поза груповими солідарностями індивідуальних стратегій, у вибудовуванні яких особа могла бути досить автономною.

5. Конфлікти у Володимирі провокують до роздумів і щодо механізмів функціонування тогочасного шляхетського соціуму. У ході розгортання оповіді одне з питань вже зринало — чому Василю Загоровському, володимирському городничому, королівському маршалку, пізніше — брацлавському каштеляну, всупереч соціальному становищу і родинним зв'язкам, що єднали його з князями Сангушками і Острозькими, а за другим шлюбом, укладеним 1570 р., з князями Чорторийськими, не вдалося отримати бажаного у конфлікті з Дубницьким? Друге питання буде тотожне першому — чому Овлучимському, всупереч вирашному становищу по смерті Дубницького, не вдалося отримати сатисфакції у протистоянні з вдовою Томилою (на той момент уже не жив і її дід — влади́ка Феодосій)? Тож висловимо деякі загальні міркування.

Досить закрыта спільнота, якою був шляхетський соціум Волині XVI ст., була переплетена багатьма, зокрема, і тісними родинними зв'язками, які робили різні середовища взаємопроникними і рідко — незмінно ворожими. Незважаючи на позірну краху соціальну позицію Загоровського, цілком імовірна наявність спільних патронів і спільних товариських полів, незацікавлених у відкритій конфронтації і необхідності визначатися щодо ворогуючих сторін. Попри нібито тотальну війну всіх проти всіх, що постає зі сторінок судових книг, цією спільнотою була вироблена добре налагоджена система стримувань і противаг, яка і підтримувала нестійку рівновагу в соціумі. Тому й лексика повідомлень про зміну війта в одному випадку і полаго́дження ситуації в іншому однаково лежать у площині «замирення». Попри всі недоліки судової системи, за яких складалася можливість колосальних зловживань владою, не так часто доводиться зустрічатися з порушенням справедливості, адже за кожною, навіть «маленькою», особою тягнувся шлейф різного роду зв'язків. Все це і створює враження загалом

доброї правової ситуації у соціумі, що пришлося Томилі Дубницькій у полаго́дженні по смерті чоловіка безнадійної, здавалося б, ситуації з претендентами на її родинне майно.

6. Судові акти як переважаючий тип джерел при написанні мікроісторичних розвідок надаються радше для того, щоб ставити питання, аніж для конструювання відповідей. Втім, жодне джерело не є тотожним реальності навколо нього. Тож історик приречений творити історію ймовірності. Однак «джерела мають право вето», вони можуть стати на заваді нашому намаганням висувати твердження, яких ми висувати не повинні<sup>251</sup>.

## ДОДАТОК

**Інвентар Володимирського вїтївства, укладений на вимогу володимирського старости кн. Юрія Заславського королівським дворянином Петром Коморовським 1635 р. — Archiwum Państwowe w Krakowie. — Archiwum Sanguszków. — Rękopisy. — № 103. — К. 1–4.**

к. 1-2

Inwentarz woytowstwa włodziemskie[go] jasnje oswieconemu ksziu je[go] mci Jerzemu z Ostroga na Zasławiu Zasławskiemu, starosci włodziemskiemu etc. przez urodzonego pana Piotra Komorowskie[go], dworzanina J. K. Mci, za przywileiem od J. K. M. ksziu j. m. na to woytowstwo danym podane[go] dnia wczoraysze[go] mca Augusta roku 1635 spisany.

Naprzod dworek na przedmiesciu Zasmoczcu na Krzywey ulicy nad stawem stoiący, w ktorым budowanie takie. Izba biała na wschod słońca, w niey okien trzy szklanych, drzwi dwoie na zawiesach, iedne do izby, drugie do komory. Piec zielony s kafli, lawy w koło, stoł lipowy stolarskiey roboty, w komorze z sieni izby okno iedno sklanye y drzwi s tey komory do sieni na zawiasach, u tych wszystkich drzwi zaszczepki z antabkami. Sien z drzewa, do tych sieni dwoie drzwi przednie na zawiasach, a tylne na biegunach drewnianych. Przeciwko tey izbie druga izba tez biała, w niey piec s kafflow zielonych, stolik niewielki, ław dwie, zydel błon dwie ladaiakich szklanych. Za tą izbą komora, drzwi do niey na biegunach

<sup>251</sup>Koselleck R. Semantyka historyczna. — Poznań, 2001. — S. 224–225.

drewnianych, w sieniach przy obudwoch izbach kominy gliną oblepione. Ten wszystek budynek gontami pobity, przeciw ktoremu budowaniu stajnia z drzewa okrągłego w słupy robiona, do niey wrota z deszczek od ziemie dranicami we dwa rzędy, a zwierchu słomą przykryta, w tey stajni żłobow dwa. Koło tego dworu płoty w koło z chrostu plecione, wrota y fortka do tego dwora z deszczek. W tyle stajni zrab na młynek zgotowany, w tyle tego dworu stawek założony, ale ieszcze grobla nie dosypana y niezastawiona.

Poddani kotore[go] dworu mieszkaiące //

1. Wdowa Piotrowa
2. Semion Kozłowicz
3. Misko Lepiarz
4. Iwan Pilko
5. Lewko kuszniierz
6. Iwan Małyszka
7. Jasko Moszna
8. Kostiuک Petruczenia
9. Toczyna wdowa
10. Ichnat Platnierz
11. Andrzej Chwen
12. Marko rzeznik
13. Sydor
14. Podwoysky
15. Baba Kuzeckczyna

Powinnosc tych poddanych Relator daie taką sprawę:

Po pięciu złotych na rok płacą czynsze każdy z nich.

Dom w rynku woytowsky

Do tego domu wrota dwoie wiezne iedne z rynku, a drugie na tył z deszczek na biegunach drewnianych. Izba biała w tym domie na rynek, w ney błon dwie sklanych, drzwi do tey izby

na zawiasiach y z yzby do komory drugie, także na zawiasach; piec kaflany stary zły, ławy w koło, przy tey izbie komora z gliny lepiony zły, niedaleko tego komina piwnica z drzewa robiona, drzwi do niey na biegunach drewnianych. Druga izba na tyle większa, do niey dzwi, na zawiasach zaszczepka, błon w niey trzy sklanych z okiennicami na biegunach, stol, ławy w koło, piec kaflow zielonych, przy tym piecu komin murowany s piekiem czarnym. S tey izby do komory drzwi na zawiasach z zamkiem wewnętrznym ladaiakim y zaszczepką. W komorze okno sklane w drzewo robione z okiennicą w sieniach. Przy tey izbie kuchnia, w niey komin z gliny robiony, drzwi do tey kuchni o iedney zawiasie, w sieniach żłobow dwa, drabin dwie. Dom gontami pokryty.

W rynku kramnica do wojtostwa należąca.

W niej okna na biegunach drewnianych a kunach zelaznych z zamkiem. Ta wszystka kramnica gontami pokryta.

k. 4

Inwentarz woytowstwa włodzi[mier]skiego przez dworzanina J. K. M: ksciu je[go] m. Zastawskiemu podany.

Далі власноручні підписи:

Piotr Komorowski, dworz. Je[go] K. Msci [під підписом притиснуто печатку; стерлася]

Семен Осташевский, возный енерал воеводства Волинского, власною рукою [під підписом притиснуто печатку; стерлася].

Paweł Rązkowsky.

Wladislaw Woronicz, ręka.